

**משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א' לפיתוח פדגוגי
הפיקוח על תכניות לימודים ייחודיות**

שם ביה"ס/המוסד: תורני כפר בתיה

סמל המוסד:

שם התכנית הייחודית: משפט ומשפט עברי

תחום הדעת: מדעי המדינה

מספר יחידות הלימוד: 3

"Sha'arey Mishpat" College
 Aliyat Hnoar T.
 P.O.B. 261 Hod Hasharon 45101
 Tel: 09-7750333, Fax: 09-7750335
www.mishpat.ac.il

מכללת "שערי משפט" ע"ר
 רח' עליית הנוער 1,
 תד. 261 הוד השרון, ישראל.
 טל' 09-7750333, פקס. 09-7750335
www.mishpat.ac.il

"חברה ומשפט" - תכנית לימודים במשפטים 3 יחידות לימוד.
 [מצטרפות ל-2 יחידות לימוד במדעי המדינה]

תוכנית לימודים ייחודית במשפט ומשפט עברי

11. הרקע לפיתוח התכנית והתפיסה הרעיונית של התכנית-רציונאל.

יוזמה ופיתוח

היוזמה להכנת תוכנית הלימודים היא מיזם משותף של רשת אמי"ת, נתיב "חברה ומשפט" אמי"ת רעננה והמרכז להוראת המשפט העברי ולימודו במכללת "שערי משפט".

נתיב "חברה ומשפט" אשר בקריית החינוך אמי"ת כפר בתיה, הינו נתיב צומח בשנתו השלישית בשנה"ל תש"ע ומיועד להיות שש שנתי. השם "חברה ומשפט" מקפל בתוכו את החזון החינוכי של בית הספר: **"לפתח תלמיד בוגר אשר יראה חשיבות במצוי יכולותיו, יהיה אדם בעל יושר, רגישות חברתית, מוסריות ואחריות יעסוק בתרומה ונתינה לקהילה, יפעל לקידום צדק חברתי מתוך מחויבות לערכי היהדות..."** החינוך למצוינות חברתית עם חינוך לערכי המשפט, עתיד להצמיח בוגרים המשתלבים בחברה הישראלית מתוך תפיסה חברתית, אכפתיות לנעשה במדינה עם שמירה על שלטון החוק שאנו כה זקוקים לו בימים אלו.

לשם כך בחרנו לפתח תוכנית המשלבת את מדעי המדינה עם תחום המשפט מתוך פרספקטיבה ערכית, כדי לתת מענה ודרכי פעולה לחזון החינוכי הייחודי של בית הספר.

הזיקה שבין שני תחומי דעת אלה, מדע המדינה ומשפטים, אינה צריכה לפנים. כל הבקי, ולו מעט, ברזי העולם המדיני בימינו, יודע שניהולה של מדינה ודרכי הנהגת משטרה מבוססים ומונחים על ידי עולם המשפט, על הנורמות, החוקים והכללים הפועלים בו. ולצד שני: מערכת משפט אינה חיה ב"חלל ריק". היא נועדה, בין השאר, להסדיר לא רק את מערכת היחסים שבין אדם לחברו, אלא גם בין אדם לחברתו. מתוך כך, הכרה טובה של "מדע המדינה", צורת המשטר ואופיו, והמוסדות שפועלים בו, הם חיוניים לעשייה נכונה וראויה יותר בתחום המשפט, שהנורמות שבו אמורות לשרת את ניהול המשטר ולכוון את אורחותיו.

למרות שישנם בשוק חלופות אחדות בתחום הבגרות במשפטים, לאחר בחינתם נוכחנו שאינם מתאימים בדיוק לצרכים שלנו [אין בהם שילוב של חברה ומשפט]

ולכן בחרנו לפתח יחד עם מכללת שערי משפט הידועה במקצועיותה בתחום המשפט ובאנשי צוות שיכולים לפתח תוכנית לימודים מתוך ראייה ותפיסה ערכית אקדמית.

אנשי צוות משני המוסדות עסקו בפיתוח התוכנית, והם שותפים בועדת ההיגוי שלה.

ייחודיותה של התכנית

תוכנית זו ייחודית הן בתכניה, שעוסקים בממשק שבין משפט, משפט עברי ודמוקרטיה, והן בדרך השילוב האינטגרטיבי של מקורות חדשים וישנים, משפטיים והלכתיים.

הערך המוסף של התוכנית יתבטא ביכולת להפיח רוח חיים במקורות העתיקים ולבחון את הרלוונטיות שלהם למציאות ימינו, כאן ועכשיו.

מתודה זו חושפת את התלמיד לא רק למקורות חדשים, ופותחת לו צוהר לעולמו המופלא של המשפט העברי לדורותיו, אלא גם ממריצה אותו לנתח טקסטים בצורה ביקורתית, לפתח אמצעי חשיבה וניתוח, ולקשר בין התורה הכתובה לבין המציאות שבתוכה הוא וקהילתו חיים.

בפן הארגוני, מתייחדת תוכנית זו בשיתוף הפעולה שבין בית הספר לבין מוסד אקדמי ללימודי משפט, ובמעורבותם הפעילה, המנחה והמבקרת, של אנשי סגל אקדמי בכירים בפיתוח התוכנית, למן שלביה הראשוניים ביותר (תכנון היעדים, הכנת תוכנית הלימודים) ועד שלב הביצוע וההערכה.

חברי ועדת ההיגוי:

מכללת שערי משפט:

ד"ר אביעד הכהן, דקאן מכללת שערי משפט וראש המרכז להוראת המשפט העברי ולימודו; בעל ניסיון רב שנים בהוראת משפט בכלל ובהוראת משפט עברי בפרט; שותף לצוותי פיתוח תוכניות לימודים בתחומי האזרחות והמשפט; בודק עבודות בגרות בתחומי המשפט העברי; חיבר עשרות ספרים ומאמרים בתחומי המשפט והמשפט העברי, תוך דגש על עיסוק במשפט חוקתי, ערכי הדמוקרטיה וזכויות אדם

פרופ' אליאב שוחטמן, פרופ' מן המניין (אמריטוס) בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית; יו"ר הוועדה האקדמית של מכללת "שערי משפט"; עתיר ניסיון – בן כיוכל שנים – בהוראת המשפט העברי ומחקרו; מנחה ומורה דרך לפרויקט "נוער שוחר משפט עברי"

ד"ר מיכאל בריס, מרצה בכיר במכללת "שערי משפט"; ראש בית מדרש ללימודי הלכה ודיינות; מורה ומלמד במשך עשרות שנים, בארץ ובחו"ל; ר"מ בישיבת ההסדר קרני שומרון; ראש בית מדרש לדיינות "משפטי ארץ", עפרה; חיבר מחקרים רבים בתחומי המשפט והמשפט העברי

נתיב חברה ומשפט:

הרב אליעזר קורצווייל, מקים ומנהל את נתיב "חברה ומשפט" בבית הספר המדעי תורני בכפר בתיה רעננה מזה כשלוש שנים. לפני כן שימש כמעביר שיעורים בישיבת ההסדר בקרני שומרון ור"מ בישיבה תיכונית בכפר בתיה-רעננה. בעל תואר ראשון בחינוך (B.ed).

הרב ינון אביעד-מורה ומלמד במשך עשרות שנים יח"ד. הקים את בית הספר המדעי תורני בכפר בתיה והיה מנהלו במשך עשר שנים. כיום מטה פדגוגי רשת אמי"ת אחראי על תחום יהדות ומלווה מנהלים.

התלמיד וצרכיו

אוכלוסיית התלמידים בבית הספר כולו, ויש להניח שזו תהא התמונה גם בתוכנית הספציפית מורכבת מגוונים שונים שהמכנה המשותף לכולם הוא רקע דתי ותורני בסיסי, ומחויבות בסיסית לערכי יהדות ודמוקרטיה.

עם זאת, בשל מגמות שונות הקיימות בקרב האוכלוסייה שאליה משתייכים התלמידים ביחס למדינה ולרשויותיה, במיוחד כאשר פעולותיהם נראות כנוגדות את ערכי התורה, תבקש התוכנית להעמיד את התלמידים על המורכבות של הסוגיות השונות שעניינן בממשק שבין יהדות ודמוקרטיה, ולהדגיש ערכים של סובלנות.

לנוכח התלבטות והתחבטות שקיימת במתח שבין הדת והמדינה, ערכי היהדות והדמוקרטיה, תבקש התוכנית להציע בפני התלמידים את הגישות השונות לשיכוך

מתח זה ולהצביע על דרך הסינתזה האפשרית בין הערכים השונים הפועלים בשדה זה.

המורה ותפקידו

לנוכח ייחודיותה של התוכנית, ישולבו בה מורים שבנוסף לכישורי ההוראה שלהם, הם ניחנו בידע רחב היקף בתחומי הדעת השונים שבהם עוסקת התוכנית: תורה, הלכה, משפט ומדע המדינה. המורים שייבחרו להוראה בתוכנית יהיו בעלי מחויבות גבוהה לערכים שאותה מבקשת התוכנית להנחיל, קרי: ערכים יהודיים ודמוקרטיים.

בשל מורכבות התוכנית וגווניה השונים, יידרש המורה להיות בן בית לא רק בחומר ההוראה התאורטי, אלא גם להיות בעל ניסיון בתחום המעשי הנושק לתוכנית (לדוגמא: עורך דין שעסק בפועל במימוש הזכויות שבהן עוסקת התוכנית ומכיר את מערכת המשפט על רבדיה השונים).

את התוכנית ילוו משפטנים ואנשי הלכה עתירי ניסיון, שמעת לעת ייפגשו עם התלמידים ויעניקו להם מאוצר ידיעותיהם ומפירות ניסיונם.

המורה המרכזי בתוכנית יהיה בעל תואר אקדמי במשפטים (רצוי תואר שני), עם מיומנות והתמחות בתחום המשפט העברי.

החברה וצרכיה

כאמור לעיל, מתוך רצון ל"חבר את הלימוד לחיים", התוכנית תמקד באותן סוגיות שניצבות במרכז ההווה הישראלית, וניצבות בראש סדר היום שלה. לפיכך, יושם דגש על סוגיות אקטואליות, שיש בהן ביטוי לשילוב המבורך שבין ערכים יהודיים ודמוקרטיים דוגמת עקרון השוויון ויישומו הלכה למעשה (הן בשוויון בין המינים, הן בשוויון לאנשים עם ממוגבלות); חופש הביטוי; חירות התנועה; עקרון הפקדת הרשויות; שלטון החוק וכיו"ב.

שיתוף הפעולה שבין בית הספר למוסד אקדמי בתחום לימודי המשפט, יאפשר מפגש בלתי אמצעי של התלמידים עם משפטנים מהשורה הראשונה (לרבות שופטי

בית המשפט העליון והמחוזי), ביקור בבית סוהר, ביקור בבית משפט, מפגש עם סגורים בכירים, וכיו"ב.

כמו כן יוכלו התלמידים לעשות שימוש – במיוחד בשלב עבודת החקר שלהם – בספריה של מכללת "שערי משפט" ובמאגרי הידע הממוחשבים רבי ההיקף המצויים בה.

היקף התוכנית והרכבה

תוכנית זו תצטרף לשתי יחידות הלימוד במדעי המדינה, כך שבסך הכל תורכב התוכנית מחמש יחידות לימוד, בהרכב הבא :

יחידות 1-2 : מדעי המדינה (על פי התוכנית שכבר אושרה במשרד החינוך)

יחידה 3 : משפט ישראלי ומשפט עברי : פרקי מבוא

יחידה 4 : משפט חוקתי : משפט ישראלי ומשפט עברי

יחידה 5 : עבודת חקר

2. מטרות-על

א. כללי

תוכנית הלימודים מבקשת לערוך לתלמידי החטיבה העליונה בבית הספר היכרות עם עולם המשפט בכלל, ועם המשפט העברי בפרט, ולהטמיע בלומדיה ידע על מקורות המשפט והמשפט העברי לצד ערכים של דמוקרטיה וסובלנות.

יש בה ביטוי לצורך בשילוב בין "ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית", המהווים את ערכי הליבה והיסוד של מדינת ישראל, כנאמר בחוקי היסוד.

תוכנית זו, על שלוש יחידותיה, מצטרפת לתוכנית הקיימת במדעי המדינה, ומקיימת עמה "דו-שיח" (דיאלוג) מתוך מטרה ליצור תוכנית אינטגרטיבית שתשלב בין ערכים אוניברסאליים ופרטיקולריים, דמוקרטיים ויהודיים.

ביסוד התוכנית עומדת הנחה ש"חינוך למשפט" צריך להתחיל מגיל צעיר וזאת על מנת לחזק את תפיסת שלטון החוק והמחויבויות לערכים הנגזרים מהמשפט בקרב החברה הישראלית.

לנוכח אופייה של החברה היהודית בישראל (התוכנית אינה מתייחסת בשלב זה למגזר הערבי, כ"צרכן" שלה), ושורשיה הנטועים עמוק במסורת היהודית ובמקורות המשפט העברי, מבקשת התוכנית ליצור חיבור וסינתיזה בין ערכי יסוד יהודיים, כגון חירות, שלטון החוק, עקרון הרוב וכבוד האדם לבין מוסדות וערכי יסוד במדינה הדמוקרטית. כל זאת, באמצעות לימוד ועיון בסוגיות משפטיות בתחום המשפט החוקתי.

מקומו המרכזי של המשפט בחברה הישראלית, וחשיבותו הדמוקרטית, הופכים אותו לגורם רב חשיבות.

התוכנית מבקשת להקנות למשתתפים בה ידע והיכרות עם המשפט החוקתי, עקרונותיו, יסודותיו ומוסדותיו.

המבנה המודולרי של התוכנית מאפשר, במידה ובעתיד יהיה רצון לפתחה, להרחיבה גם לענפי משפט אחרים – משפט פרטי ומשפט ציבורי, משפט אזרחי ומשפט פלילי.

ב. ידע

התוכנית מבקשת להקנות ללומדים בה ידע בסיסי בשלושה מישורים:

1. הכרת סוגי המקורות השונים של המשפט (חקיקה ראשית, חקיקת משנה, פסקי דין) והמשפט העברי (מקרא, משנה, תלמוד, פוסקים ופרשנים; ספרות השו"ת, קובצי תקנות)
2. הכרת תחומי דעת שונים של המשפט העברי: משפט אזרחי, משפט פלילי, משפט ציבורי. דגש מיוחד יושם על המשפט החוקתי בכלל, וזכויות האדם בפרט.
3. הכרת מקורות שונים של המשפט הישראלי והכללי: מגילת זכויות האדם של האו"ם, אמנות בינלאומיות, הכרזת העצמאות; חוקי יסוד, חוקים, חקיקת משנה ופסיקת בתי המשפט. התלמידים יעיינו באופן בלתי אמצעי במקורות אלה, ילמדו להכיר את המבנה שלהם, את תוכנם, ויעמדו על השווה והשונה בין מקורות אלה לבין מקורות העתיקים של המשפט העברי.

הכרת מקורות אלה תיעשה תוך התחשבות בחומר שנלמד במקצועות אחרים (אזרחות, מדע המדינה) כדי למנוע כפילות מיותרת. מטבע הדברים, קיימים קווי השקפה בין תחום לימודי האזרחות לבין תחום לימודי המשפט, ובמיוחד

המשפט החוקתי שעוסק במבנה המשטר, מוסדותיו וזכויות האדם. עם זאת, הדגש הוא שונה לחלוטין, בדומה לאבחנה הקיימת במוסדות האקדמיים בין לימודי מדע המדינה ללימודי המשפטים.

בתחום האזרחות, הדגש הוא על הכרת המוסדות השונים, דרכי פעולתם, היחס ביניהם (הפרדת הרשויות וכיוצ"ב), ולימוד מהותן משל זכויות האדם השונות. לעומת זאת, בתחום לימודי המשפטים הדגש מושם על הנורמות המשפטיות, המעצבות את המשטר וזכויות האדם, ניתוחן ויישומן הלכה למעשה.

כך, למשל, בעוד שתלמיד ילמד בלימודי האזרחות על מבנה הכנסת ותפקידיה, בלימודי המשפטים הוא יעסוק בשאלת האפשרות המעשית לבקר את פעולות הכנסת ולהעבירן בביקורת חוקתית, עד כדי פסילת חוק. בעוד שבלימודי האזרחות הוא יעסוק בעקרונות המלווים את זכויות האדם השונות, בלימודי המשפט הוא לא יעסוק בעקרונות ה"גדולים" אלא ביישומם הלכה למעשה, על מקרה קונקרטי, תוך שילוב של כמה גורמים יחד. כך, למשל, במקרה קונקרטי מתנגשות לא אחת זכויות שונות – כגון ביטחון המדינה, חופש הביטוי, חירות האדם וכבוד האדם – והתלמיד ילמד כיצד יש לאזן ביניהם ומהו הפיתרון המעשי, לא הערטילאי-המופשט – שמערכת המשפט יכולה וצריכה לספק בסיטואציה מעין זו כדי שהעקרונות המופשטים לא יישארו בחלל האוויר אלא גם ייושמו בחיי המעשה. בכל אחד מפרקי המשנה של התוכנית שלהלן, מפורטות המטרות הספציפיות של התוכנית ביחס אליו, ברמת הידע, ברמת ההבנה, בתחום הסינתיזה, בתחום ההערכה, בתחום האנליזה, בתחום הניתוח והיישום.

במסגרת זו יילמדו מקורותיו השונים של מערכת המשפט העברי:

- א. מקורות משפטיים, כגון: מדרש, פרשנות יוצרת ומקיימת, תקנות חכמים, תקנות קהל, מנהג, מעשה ותקדים, סברא;
- ב. מקורות רישומיים – ספרות הפוסקים, פירושים וחידושים, וספרות השו"ת (שאלות ותשובות).

הלימוד ייעשה לא רק בדרך של הרצאה פרונטלית אלא באמצעות קיום דו שיח מתמיד עם התלמידים. מטרה זו תושג הן באמצעות העלאת שאלות בכיתה, והן

באמצעות "דפי עבודה" שכל תלמיד יתמודד עמם בעבודה עצמאית (או בזוגות), ולאחר מכן יתקיים דיון משותף בעניינם בהשתתפות הכיתה כולה.

דגש מיוחד יושם על לימוד סוגיות שיש בהן נגיעה לסוגיות העולות על סדר יומה של החברה הישראלית בת ימינו, בתחומי המשפט הציבורי, דוגמת כבוד האדם וחירותו, שוויון, חופש הביטוי, ענישה קולקטיבית, היחס לאנשים עם מוגבלות, צדק חלוקתי, וכיו"ב.

ג. הבנה וניתוח ביקורתי

לצד הכרת המקורות, שואפת התוכנית להקנות לתלמידה כלי חשיבה, ניתוח וביקורת, על מנת שיהיו מסוגלים בתום לימודיהם בתוכנית "להבין דבר מתוך דבר", תוך ניתוח ביקורתי של טקסטים, והצגת שאלות שלא יקבלו את תוכן הטקסט כ"מובן מאליו".

מטרה זו תושג באמצעות למידה פעילה ומונחית של התלמידים, תוך הרגלתם לשאול שאלות על הטקסט הנלמד, להשוות ולעמת בין מקורות שונים, ולהעביר את המקורות הנלמדים בשבט ביקורתם.

בשלבים מתקדמים יותר יידרשו התלמידים לניתוח עצמאי – טקסטואלי ותוכני – של מקורות מקבילים, תוך ניסיון לעמוד על השווה והשונה ביניהם.

ד. יישום

לנוכח הזיקה המובהקת שקיימת בין עולם המשפט וחיי המציאות, יעסקו הסטודנטים בלימוד סוגיות ומקורות שיש להם זיקה ישירה למציאות חייהם, ויתבקשו ליישם את העקרונות שלמדו על מקרים קונקרטיים וספציפיים שעולים בחיי המציאות.

כך, למשל, בלימוד סוגיית חופש הביטוי וצנעת הפרט יתבקשו הסטודנטים ליישם את העקרונות שלמדו על סוגיות מחיי המעשה דוגמת קיום הפגנות ליד ביתו של איש ציבור, ניהול משפט בדלתיים פתוחות וגבולות הכתיבה העיתונאית.

ה. סינתזה

כאמור לעיל, תוכנית זו, על שלוש יחידותיה, מצטרפת לתוכנית הקיימת במדעי המדינה, ומקיימת עמה "דו-שיח" (דיאלוג) מתמיד מתוך מטרה ליצור תוכנית אינטגרטיבית שתשלב בין ערכים אוניברסאליים ופרטיקולריים, דמוקרטיים ויהודיים.

סינתזה זו מתקיימת בשני מישורים שונים:

1. בדרך הלמידה: שילוב כלי מחקר וניתוח מדיסציפלינות מדעיות שונות (מדע המדינה, משפטים, תלמוד, מקרא);
2. ברובד התוכני: סינתזה בין ערכים הקיימים בתרבויות שונות ובשיטות משפט שונות (כגון המשפט העברי אל מול המשפט הכללי), ובין שיטות משטר שונות (כגון שיטת משטר מלוכנית אל מול שיטת משטר דמוקרטית).

מטרות ערכיות וחינוכיות

לצד העמקת הידע בתחומי הדעת הנלמדים, שואפת התוכנית לחנך את הלומדים בה למחויבות גדולה יותר לערכי יסוד דמוקרטיים, כגון שלטון החוק וערך הציות לו, הכרה בעקרון הרוב ובשמירה על זכויות המיעוט; ערכם של הפלורליזם-ריבוי דעות, שוויון, צדק חברתי, היושר והיושרה.

יתרוננו הגדול של עולם המשפט הוא קישורו הטבעי לחיים. באמצעות לימוד הסוגיות השונות, והבנת "מושבן בחיים", ילמדו התלמידים כיצד עקרונות היסוד באים לידי יישום מעשי בחיי המציאות, ואינם נותרים כערכים מופשטים ועמומים.

בחירת הנושאים שיילמדו בתוכנית תיעשה בזיקה לעולמם התרבותי והחברתי של התלמידים.

תכנית זו תשתלב היטב במגמה החינוכית הכללית של בית הספר, ויש לקוות כי תלווה במיזמים העולים בקנה אחד עמה, כדוגמת ניסוח אמנה משותפת לתלמידים, שבמסגרתה ייקבעו מנגנוני בחירה של מועצת התלמידים ודרכי ההכרעה בה; פעילות מעשית בנושא הצדק החברתי והעמקת השוויון בחברה הישראלית; עריכת משפט מבויס בסוגיה משפטית וחברתית העומדת על הפרק, עריכת "עלון חדשות" בנושאים המשיקים לתחומי המשפט הציבורי, וכיו"ב.

מושגי היסוד של התוכנית

התוכנית תבקש להקנות ללומדיה מושגי יסוד הן בתורת המשפט, הן בתורת המשפט העברי, הן בערכי הדמוקרטיה.

מתוך כך יערכו התלמידים היכרות עם מושגי יסוד כגון הירארכיה שיפוטית, שלטון החוק, צדק ומשפט; תקדים מנחה ותקדים מחייב; שוויון, זכויות אדם, וכיו"ב.

מתודולוגיה

תוכנית הלימודים תהיה בנויה במתכונת ייחודית של לימוד טקסטים ראשוניים (כגון חקיקה ופסקי דין בתחום המשפט הכללי, וקטעי משנה ותלמוד, ספרי פסיקה ופרשנות, קובצי תקנות קהל וספרי שאלות-ותשובות במשפט העברי), לצד קריאת ספרות משנית כגון מאמרים וספרים.

הלימוד הפרונטאלי ישולב במטלות בית, שבהן יידרשו התלמידים להתמודד עם שאלות משפטיות, באמצעות דפי עבודה והכוונה מודרכת.

במוקד כל נושא יעמוד "מקרה מבחן" (case study), המבוסס על מקרה שאירע במציאות, שישמש בסיס לליבון הסוגיה הנלמדת על כל היבטיה, ויפתח את דרכי החשיבה והניתוח האנליטיים של התלמידים.

בנוסף ללימוד הפרונטאלי, ישתתפו הלומדים בתוכנית במשפט מבויס שיעסוק בסוגיה משפטית, וישתתפו בסיור שישלב ביקור בכנסת ובבית המשפט העליון.

לפני כל סיור, תיערך הכנה מתאימה שתכלול הכרת המוסדות שבהם יבקרו התלמידים, דרכי פעולתם, וחשיבותם למשטר הדמוקרטי בישראל. במסגרת הכנה זו, יתבקשו התלמידים למלא שאלונים המתייחסים לנושאי הסיור, ובסיומו יתבקשו למלא דפי משוב ובהם התייחסות לתכני הסיור.

בשלב האחרון של התוכנית, יכתוב כל תלמיד "עבודת חקר" מסכמת. מחקר זה ייעשה תחת פיקוחו של בר סמכא בתחום, ומטרתו לברר באופן יסודי נושא מסוים תוך שימוש מושכל, מונחה ומודרך, בכלים ובמקורות שנרכשו במהלך התוכנית.

בתוכנית ילמדו מורים בעלי ידע משפטי (סטודנטים מתקדמים ומצטיינים בלימודי התואר הראשון במשפטים, או בעלי תארים גבוהים יותר), כולם בעלי רקע בחינוך והדרכה וזיקה חינוכית חברתית. ועדת ההיגוי של התוכנית תפקח פיקוח הדוק על כשירותם ללמד בתוכנית ותעקוב באופן פרטני אחר הוראתם, ואחר התכנים המועברים.

3. פירוט התכנית

מטרות אופרטיביות

במסגרת התוכנית ילמד התלמיד לנתח טקסטים משפטיים וספרותיים, לפרקם למרכיביהם השונים (שאלות ותשובות; הצגת עובדות מול הבעת דעות; רבדים היסטוריים שונים בתוך מקור ובנייתו בדרך כרונולוגית-התפתחותית);

התלמיד יוכל לעמוד על הזיקה בין מוסדות משפטיים ועקרונות יסוד ישנים לבין מוסדות משפטיים ועקרונות יסוד דמוקרטיים (כגון שוויון, חופש ביטוי, חופש עיסוק, חירות התנועה) שהוא נתקל בהם בחיי היום-יום.

התלמיד ינתח תופעות ותכנים על רקע מקומם וזמנם, וילמד לתת את הדעת להשפעות "סביבתיות" על היווצרותם של מוסדות ועקרונות משפטיים (כגון השוויון בין המינים והענקת זכויות לאנשים עם מוגלות)

התלמיד יוכל לרכוש מיומנות באיתור מקורות מידע מתוך מאגרים ממוחשבים (כגון פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר אילן ותקליטורים משפטיים) ומתוך ספרות כתובה ולעשות בהם שימוש מושכל.

במילוי המשימות השונות ישתף התלמיד פעולה עם עמיתיו, בין בכתיבת מטלות ובין בדיונים על פה (כגון קיום "משפט מודרך" שבו לכל אחד מן התלמידים יהיה תפקיד שונה (שופט, תובע, הגנה).

לומדי התוכנית יפתחו הבנה ורגישות לצרכים של אוכלוסיות מיוחדות ומגזרים מופלים בחברה, וירכשו רגישות לסובלנות כלפי דעות חולקות, גם אם מקוממות ומאתגרות.

החלוקה ליחידות

החלוקה ליחידות, שתפורט להלן, נועדה לבנות את תוכנית הלימוד כ"נדבך על גבי נדבך". מתוך הכרה בזיקה שבין תחומי הדעת השונים שנכללים בתוכנית, ובצורך בלימוד מובנה ושיטתי, תוקדש השנה הראשונה ללימוד שתי יחידות במדע המדינה. בהכירו את המבנה של מדינה מודרנית, את צורת המשטר, ואת מערכות השלטון השונות והנורמות שעל פיהן הן פועלות, ילמד התלמיד לעשות את צעדיו הראשונים בעולם המעשה, המדיני והמשפטי, יכיר מקרוב את מוסדות המשטר השונים ואת דרכי פעולתם.

על גבי נדבך זה, תילמד יחידת מבוא כללית שתבקש להציע בפני התלמיד פרקי יסוד בהכרת מערכת המשפט, על מוסדותיה ותכניה הבסיסיים, ועקרונות היסוד המשמשים בה. במסגרת זו ילמד התלמיד להכיר את ענפי המשפט השונים לסוגיהם – משפט אזרחי, פלילי, פרטי וציבורי, ויעשה היכרות קרובה עם מונחי יסוד במשפט כגון חוק, צדק, שוויון, שלטון החוק, תקדים, הלכה פסוקה, הרעיון הדמוקרטי ושיח זכויות האדם בחברה הישראלית.

בחלקה השני של שנת לימוד זו, יכיר התלמיד את מאפייניה של שיטת המשפט העברי, על מקורותיו, תולדותיו ועקרונותיו, תוך שימת דגש על לימוד ועיון באותם מקורות שעניינם בזכויות האדם ובמשפט החוקתי.

משכל אלה יהיו בידו, יוכל התלמיד לגשת למלאכת הכנת היחידה האחרונה, עבודת החקר, שתהא מבוססת על כל התשתית שהונחה ביחידות הלימוד ותביא ליישום העקרונות שנלמדו בדרך עצמאית.

פירוש היחידות ודרכי הערכה:

פירוש היחידות:

כתה י:

2 יחידות במדעי המדינה

כתה יא:

2 יחידות

יחידה 3: משפט ישראלי ומשפט עברי: פרקי מבוא (90 שעות)

- המערכת המוסדית ומושגי היסוד (20 שעות)
- משפט אזרחי (20 שעות)
- משפט פלילי (20 שעות)
- משפט עברי: פרקי מבוא (30 שעות):
 - מבוא כללי: 5 שעות
 - נושאי יסוד (25 שעות)

משפט ישראלי: פרקי מבוא

נושאים

תוכנית הלימודים תבקש להקנות ללומדיה מושגי יסוד במשפט, ולהמחיש להם בדרך הפעלתית וחוויתית את רעיונות המשפט וחשיבותם לחיים בחברה כבר. התוכנית עוסקת בתחומי משפט שונים ומגוונים, ומחולקת לכמה חטיבות.

המערכת המוסדית ומושגי היסוד (20 שעות)

הכרת מערכת המשפט:

בתי המשפט לסוגיהם, סמכויותיהם; מערכות משפט מיוחדות (בית דין לעבודה, בתי דין דתיים)

רמת הידע: בנושא זה יכיר התלמיד את ההיסטוריה של התפתחות מערכת המשפט בישראל, ואת מערכת הנורמות הבסיסיות שעליהן מבוססת מערכת המשפט, ילמד

להבחין בין ערכאות דיוניות וערכאות ערעור; יכיר את ההבדל שבין פעולת מערכת אזרחית למערכת דתית; ילמד על האבחנה שבין סוגי הסמכויות השונים: סמכות פנימית/סמכות בינלאומית; סמכות מקומית-סמכות עניינית; התלמיד ילמד להכיר את חשיבותה של עצמאות השפיטה והשלכותיה המעשיות; . בתחום ה"מוסר והמשפט" ילמד התלמיד להבחין בין "דין" ו"לפנים משורת הדין", ויכיר את מקומו המרכזי של עקרון תום הלב בכל ענפי המשפט.

בנוסף, ילמד התלמיד כמה יסודות מרכזיים של "תורת המשפט" (Jurisprudence), ובין השאר את דרכי הוכחת האמת באמצעות סוגים שונים של ראיות (ראיות חפציות; מסמכים; ראיות מדעיות; ראיות נסיבתיות). כמו כן יערוך התלמיד היכרות ראשונית עם דרכי ניהול המשפט, ובין השאר ילמד להכיר מה ההבדל בין חקירה ראשית לחקירה נגדית.

ברמת ההבנה: התלמיד יבין מדוע יש צורך בכל כך הרבה ערכאות ומהו היחס ביניהם; מה חשיבותה של זכות הגישה לערכאות והיכולת לערער; מה חשיבותו של עקרון סופיות הדיון; מדוע יש הקפדה כה גדולה על דיני הראיות במשפט, נושא שלעתים נראה "קטנוני" ולא חשוב.

בתחום הסינתיזה, יסביר התלמיד את הקשר בין מערכת מפותחת ונגישה של בתי משפט לבין מימוש זכות הגישה לערכאות ושוויון הכל בפני החוק; את הזיקה בין חופש הדת והאוטונומיה של האדם לבין הותרת ערכאות משפט דתיות גם בתוך מערכת אזרחית מפותחת; את האבחנה שבין אמת עובדתית לאמת משפטית.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להכיר את חשיבותם של סדרי הדין והראיות בבתי המשפט ואת חשיבות ביזור של המערכת על מנת לאפשר הנגשתה לציבור רחב ככל האפשר, ואת חשיבותה של ערכאת ערעור לצד עמידה על עקרון סופיות הדיון.

בתחום האנליזה, התלמיד ישווה בין הוראות "סמכות" שונות ויתבקש לסווגן על פי חלוקה הגיונית של סמכות עניינית מול סמכות מקומית; כמו כן ישווה התלמיד בין הוראות שמצויות בסדרי הדין האזרחי לעומת הוראות מקבילות שמצויות בסדרי הדין הדתי ויעמוד על השווה והשונה ביניהן; התלמיד ילמד להכיר את דרישות הכשירות ודרכי המינוי השונות של השופטים ושל דיינים (בבתי הדין הדתיים ובבתי הדין לעבודה) ויעמוד על השווה והשונה ביניהם; התלמיד ידע לסווג מסקנות שונות

הנגזרות ממקרה משפטי למסקנות שמשקפות "אמת עובדתית" וכאלה שמשקפות "אמת משפטית" בלבד; וילמד להבחין בין תוצאה נכונה מבחינה "משפטית" לבין תוצאה של "צדק" שאינה עולה עמה תמיד בקנה אחד.

בתחום הניתוח והיישום, התלמיד ילמד לנתח חוק, לעמוד על האבחנה בין חלקיו השונים (סעיף ההגדרות, מטרת החוק, אבחנה בין הוראות דיוניות להוראות מהותיות, אבחנה בין תוכן החוק לבין כותרות הסעיפים והערות השוליים (תיקוני חקיקה וכיו"ב); התלמיד ילמד להבחין בין רמות חקיקה שונות והשלכותיהן (חוק יסוד, חוק, חקיקת משנה); התלמיד ינתח טקסטים משפטיים שונים ויעמוד על האבחנה שבין ניסוח נורמטיבי כללי לבין ניסוח קזואיסטי.

מושגי יסוד:

חוק, צדק, שוויון, שלטון החוק, תקדים, הלכה פסוקה, הרעיון הדמוקרטי ושיח זכויות האדם בחברה הישראלית, פרשנות במשפט, מוסר ומשפט

הכרת המערכת המשפטית:

בית המשפט לסוגיהם:

נושא	שעות	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד	דרכי הערכה	דרכי הוראה
בתי המשפט לסוגיהם	4	בימ"ש עליון, מחוזי ושלום; בתי דין דתיים: בית הדין הרבני, בית הדין השרעי; ערכאות שיפוט מיוחדות: בית הדין לעבודה; בית המשפט לענייני משפחה; בתי דין מנהליים (ועדות ערר); ערכאה ראשונה לעומת ערכאת ערעור; סופיות הדיון; סמכות מקומית; סמכות עניינית; פומביות הדיון;	חוק יסוד: השפיטה; חוק בתי המשפט; בבלי סנהדרין לא, ע"ב; שו"ע חו"מ סימן יד; ח' כהן, המשפט, 425-396	האנציקלופדיה העברית, כרך מיוחד על מדינת ישראל (תשנ"ג), עמ' 304-309; ש' אסף, בתי הדין וסדריהם, עמ' 74-86; 137-140; מ' אלון, המשפט העברי, 669-667	1. מדוע לא ניתן להסתפק בערכאת שיפוט אחת? מהם היתרונות והחסרונות ת בקיומה של ערכאת ערעור?	ראה נספח בהמשך "דרכי הערכה".	שיעור בכיתה מלווה בדפי עבודה.

שופטים:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
------	-----	----------------	-------------	-------------	------------

	האנציקלופדיה העברית, כרך מיוחד על מדינת ישראל (תשנ"ג), עמ' 309-311; א' רובינשטיין, שופטי ארץ, 1980; א' ברק, שיקול דעת שיפוטי (ת"א, תשמ"ז); י' סיני, השופט וההליך השיפוטי במשפט העברי, תשס"ט;	חוק יסוד: השפיטה; חוק השופטים, תשי"ג-1953; חוק הדיינים, ח' כהן, המשפט, 388-374; מ' לנדוי, "הלכה ושיקול דעת בעשיית משפט", משפטים א, 292	שופט; כשירות; ועדה לבחירת שופטים; נשיא; אב בית דין; שופט; רשם; עקרון פומביות הדיון; עניין תלוי ועומד (סוב- יודיצה); ערעור, ערעור ברשות, ערעור בזכות; סופיות הדיון; משפט חוזר; דיון נוסף;	2	שופטים ושפיטה;
--	---	---	---	---	---------------------------

מושגי יסוד:

חוק:

נושא	שעות	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות
חוק	2	חוק, דין; פקודה; תקנות שעת חירום; חקיקה לעומת פסיקה; חקיקה ראשית; חקיקת משנה; נוסח משולב; נוסח חדש; תקנה; צו; חוקי עזר; הליכי חקיקה (קריאה טרומית, קריאה ראשונה, שניה ושלישית); קודיפיקציה; ניסוח קזואיסטי; ניסוח נורמטיבי;	חוק יסוד: הכנסת; תקנון הכנסת (קטעים נבחרים); חוק בתי המשפט; חוק הפרשנות; מילון אבן שושן, הערך: חוק;	

אמת ושקר:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
אמת ושקר	2	אמת עובדתית; אמת משפטית; דרכי הוכחת האמת: ראיות; סוגי ראיות: ראיות חפציות; מסמכים; ראיות מדעיות; ראיות נסיבתיות; חקירה ראשית, חקירה נגדית; נטל ההוכחה – במשפט פלילי ובמשפט אזרחי; פירות העץ המורעל;	בג"צ 152/82 אלון נ' ממשלת ישראל, פ"ד לו(4)456-449; פקודת הראיות (נוסח חדש); ח' כהן, המשפט, עמ' 125-114;	פקודת הראיות (נוסח חדש); חוק סדר הדין הפלילי (סעיפים נבחרים); חוק האזנת סתר, התשל"ט-1979; חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981; ע' גרוס, "חקר האמת והביקורת השיפוטית: התערבות של ערכאת ערעור בממצאי עובדה", עיוני משפט כ (תשנ"ז), 599-551	

צדק:

נושא	שעות	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות
צדק	2	צדק; כללי הצדק הטבעי; צדק בהליך המשפטי; צדק בתוצאה המשפטית; סעד מן הצדק;	ויקרא יט, טו; ד"נ 22/73 בן שחר נ' מחלב, פ"ד כח(2)-89-102; ע"א 439/73 רמת חולון נ' בנימיני, פ"ד כח(2)-556-549; ע' פרוש, "מקומם של שיקולי צדק בפסיקה של בית המשפט הגבוה לצדק", עיוני משפט יג, 453; א' ורהפטיג, "על צדק ופורמליזם", הפרקליט כט, 352	ח' פרלמן, על הצדק, ירושלים תשכ"ב; ח' שיין, הצדק במשפט העברי, ת"א; י' בזק, "משפט וצדקה - הפיתרון המקראי להתנגשות בין החוק והצדק", ספר יצחק כהן, 223; ח' כהן, "ענישת 'צדק' - הרהורים שלאחר שפיטה", פלילים א, 9

מוסר ומשפט:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
מוסר ומשפט	2	דין ולפנים משורת הדין; תום לב;	סעיף 12 לחוק החוזים; ע"א 148/77 רוט ואח' נ' ישופה (בניה) בע"מ, פ"ד לג(1) 617-621; 620-628; בג"צ 702/81 מינצר נ' הועד המרכזי, פ"ד לו(2) 20-1; ע"א 350/77 כיתן נ' וייס, פ"ד לג(2) 795-814; 807; מ' זילברג, חוק ומוסר, בתוך: כך דרכו של תלמוד, (ירושלים תשכ"ב), עמ' 96-66; א' שוורץ, אכיפת מוסר במערכת המשפט, פרשת השבוע גיליון מס' 118;	א' רובינשטיין, אכיפת מוסר בחברה מתירנית (ירושלים, תשל"ה); ש' שילה, דין מוסר ויושר במשפט העברי, ירושלים תשס"ז, 273-294	

שלטון החוק:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
שלטון החוק	2	שלטון החוק; שלטון חוק מהותי; מרות המשפט;	בג"צ 428/86 ברזילי נ' ממשלת ישראל, פ"ד מ(3) 505 [=תקציר פסק הדין, עמ' 505-513];	י' זמיר, "שלטון החוק במדינת ישראל", הפרקליט - גיליון מיוחד לכבוד 25 שנים ללשכת עורכי הדין, 61 י' זמיר, "היועץ המשפטי לממשלה והמאבק על חוקיות השלטון", עיוני משפט יא, 411 י' זמיר, "המאבק על חוקיות השלטון", הארץ, 23.4.86, עמ' 12 מ' קרמניצר, "כבוד החוק וכיבוד החוק", פוליטיקה 7 (1986), 12; רובינשטיין-מדינה, עמ' 265-317;	

פרשנות במשפט:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
פרשנות במשפט	4	פרשנות לפי כוונת המחוקק; פרשנות תכליתית; פרשנות לפי הלשון; מרחיבה/מצמצמת;	ח' כהן, המשפט, עמ' 224-193;	א' ברק, "פרשנות ושפיטה: יסודות לתורת פרשנות ישראלית", עיוני משפט י, 467	

משפט אזרחי (20 שעות)

מטרות ספציפיות של לימוד פרק המשפט האזרחי

רמת הידע: בנושא זה יכיר התלמיד מושגי יסוד בתחום דיני החיובים כמו: חופש החוזים, כריתת חוזה, הצעה וקיבול, פרשנות חוזה, פגמים בחוזה (טעות, הטעייה, עושה, כפייה), חוזים מיוחדים (חוזה אחיד, חוזי מכר ומתנה), נאמנות; מכר, מתנה, משכון, ערבות, שכירות ושאלה, ערבות, שליחות; יכיר מושגי יסוד בתחום דיני הנזיקין כמו: אחריות בנזיקין, אשם, אשם תורם, אחריות שילוחית, עוולות לסוגיהן, סיבתיות; ובתחום דיני הקניין כמו בעלות, חזקה והחזקה.

ברמת ההבנה: התלמיד יבין מהי האבחנה הבסיסית בין "זכות חיובית", שכוחה יפה בין צדדים לחיוב (in personam), לבין "זכות קניינית" (in rem) שכוחה יפה כלפי כל העולם; התלמיד ילמד להכיר את מטרות דיני הנזיקין וכיצד אלה באות לביטוי מעשי בנורמות הספציפיות המרכיבות אותם. כמו כן ילמד התלמיד מה בין פעולה הנעשית ב"גופו" של אדם, לבין פעולה שנעשית בפועל על ידי שלוחו, אך תוצאותיה מתייחסות אל המשלח ולא אל השליח.

בתחום הסינתזה, יהא התלמיד מסוגל לפרק מקרה אחד למרכיביו השונים, הנבדלים זה מזה: זכות חוזית-חיובית מכאן, וזכות קניינית מכאן; התלמיד יצטרך להתמודד עם הפער שקיים לעתים בין מטרות הנורמה לבין הגשמתן הלכה למעשה ולנסות ולהציע פתרונות ישימים לצמצום פער זה.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להכיר את החשיבות של חופש החוזים לקיום "כלכלה חופשית" ואת תרומתו לעיצוב פני החברה; כמו כן יכיר התלמיד את חשיבות האבחנה שבין נורמות פרטניות לעומת קביעת תקנים משפטיים ("סטנדרטים") ונורמות על.

בתחום האנליזה, התלמיד ישווה בין נורמות שונות ויתבקש לסווגן על פי חלוקה לכללים וסטנדרטים;

כמו כן ידע התלמיד להבחין בין סוגי תנאים שונים (תנאי מפסיק לעומת תנאי מתלה). התלמיד יתבקש לסווג "מאורעות" משפטיים שונים לפי הקשרם הענייני-מהותי, תוך שימוש בנורמות המתאימות לכל תחום משפטי (חוזי, נזיקי, קנייני).

בתחום הניתוח והיישום, התלמיד ילמד לנתח מקרה משפטי הלקוח מן המציאות, וליישם לגביו את הנורמות המתאימות לכל אחד מחלקיו. כך, למשל, בניתוח אירוע שבו משולבים סוגים שונים של חוזי שמירה (חניון מכוניות, כספת בנק, וכיו"ב) יצטרך התלמיד ל"פרק" את המקרה לגורמיו, ולעמוד על היבטיו השונים;

דיני חוזים וחייבים:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חוזים	4	חופש החוזים; חוזה; הצעה; קיבול; גמירת דעת; תניות ותנאים חוזיים; טעות; הטעייה; עושק; כפייה; הפרת חוזה; חוזה על תנאי; תרופות בשל הפרת חוזה; תום לב; חוזים מיוחדים;	חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973; חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970; ח' כהן, המשפט, עמ' 786-814;	האנציקלופדיה העברית, כרך מיוחד על מדינת ישראל (תשנ"ג), עמ' 321-319; ג' שלו, "מה נותר מחופש החוזים?", משפטים יז, 465	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
מכר	2	נאמנות; מכר; מתנה; משכון; ערבות	חוק המכר, התשכ"ח-1968; חוק המתנה, תשכ"ח-1968; חוק המקרקעין, התשכ"ט-1969;		

שכירות ושאיילה:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
שכירות ושאיילה	2	שאיילה, שכירות,	חוק השכירות והשאיילה, תשל"א-1971; מ' ויגודה, "על תום הלב במשפט", פרשת השבוע, גיליון 184	א' סוכובולסקי, "על שכירות מקרקעין לאחר צאת חוק השכירות והשאיילה, תשל"א-1971-440, משפטים ד, מ' ויגודה, שכירות ושאיילה, ירושלים תשנ"ח,	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
------	-----	----------------	-------------	-------------	------------

שומרים	2	שומר חינוך, שומר שחר; פשיעה; שומר שמסר לשומר;	חוק השומרים רע"א 9488/02 שחר נ' גד (טירקל); ע"א (באר שבע) 1129/01 גד נ' שחר (הנדל);		
--------	---	---	--	--	--

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
שליחות	2	שליחות; הרשאה; שלוחו של אדם כמותו; אין שליח לדבר עבירה; חריגת שלוח מתנאי הרשאתו;	חוק השליחות; ה"פ (ת"א) 970/03 וילר נ' סגל, (פלפל); מ' ויגודה, "עוד על שליחות לדבר עבירה", פרשת השבוע גיליון 185;	נ' רקובר, שליחות, והרשאה במשפט העברי;	

דיני נזיקין:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
מבוא לדיני הנזיקין	4	אחריות; מעוול; אשם; אשם תורם; אחריות שילוחית; רשלנות; קשר סיבתי; פיצויים; פיצוי עונשי;	פקודת הנזיקין [נוסח חדש]; רע"פ 710/05 הניג נ' מד"י, (רובינשטיין);	האנציקלופדיה העברית, כרך מיוחד על מדינת ישראל (תשנ"ג), עמ' 323-321	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
עוולות ספציפיות	2	מטרד, הסגת גבול, תרמית, כליאה, נגישה, לשון הרע, הגנת הצורך, הגנת "אמת דיברתי"	פקודת הנזיקין [נוסח חדש]; חוק איסור לשון הרע, תשכ"ה-1965; חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981; בג"צ 6126/94 סנש נ' רשות השידור, פ"ד נג(3) 820-817; 872-848 (דעת המיעוט של השופט חשין);	נ' רקובר, "על לשון הרע ועל הענישה עליה במשפט העברי", סיני תשכ"ב	

דיני קניין: [בעלות, החזקה, חזקה]

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	2	בעלות, החזקה, בעלות משותפת, חזקה, זיקת הנאה; עיכבון; משכון; תקנת השוק;	חוק המכר, תשכ"ח-1968; חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969; ח' כהן, המשפט, עמ' 877-895; בר"ע 768/02 מד"י נ' אבו מדיעם (השופט הנדל);	י' ויסמן, "מושגי יסוד בדיני קניין - סקירה ביקורתית", משפטים 41, יא,	

משפט פלילי (20 שעות)

מטרות ספציפיות של לימוד פרק המשפט הפלילי

רמת הידע: בנושא זה יכיר התלמיד את ההיסטוריה של התפתחות מערכת המשפט הפלילי בישראל, ואת מערכת הנורמות הבסיסיות שעליהן היא מבוססת. התלמיד ילמד על עקרונות היסוד של המשפט הפלילי, ובין השאר על עקרון החוקיות; אחריות פלילית; עקרונות היסוד שלפיהם "אין עונשין מן הדין", "אין עונשין על דברים שבלב", "אין עונשין אלא אם כן מזהירים", איסור ענישה רטרואקטיבית ומגבלותיו; ועקרון האחריות המוחלטת בעבירות מסוימות.

כמו כן ילמד התלמיד על יסודות העבירה הפלילית ומרכיביה השונים: יסוד עובדתי, יסוד נפשי, נסיבות, תוצאה; התלמיד ילמד להבחין בין יסודות העבירה לבין נגזרותיה (דוגמת סיוע, שידול, שותפות), וכן על ההגנות הקיימות בדין הפלילי כגון צורך וכורח.

כמו כן ילמד התלמיד להכיר מושגי יסוד בדין הפלילי דוגמת ניסיון; שותפות לדבר עבירה; שידול לדבר עבירה; מבחן הצפיות; הגנה עצמית.

התלמיד ילמד להכיר את יסודותיה של תורת הענישה הכללית, וזו הנוהגת במשפט הישראלי, ואת סוגי הענישה השונים ובכלל זה מאסר ועונש על תנאי. כמו כן ילמד להכיר נאת עקרון היסוד של "תקנת השבים" ויישומו, הלכה למעשה, במערכת המשפט.

כהשלמה לכל אלה, ילמד התלמיד להכיר מוסדות משפטיים הקשורים בטבורם להליך הפלילי דוגמת הסגרה; חנינה וחסיונות.

ברמת ההבנה: התלמיד יבין מדוע יש צורך בחלוקה בין משפט פלילי למשפט אזרחי, ויעמוד על השווה והשונה בין שתי המערכות, הן מצד הדין המהותי, הן מצד סדרי הדין ונטל ההוכחה ("מעל לכל ספק סביר" בהליך הפלילי לעומת "תוצאה מסתברת" בדין האזרחי).

כמו כן יבין התלמיד מהן מטרות הענישה וכיצד הן באות לידי ביטוי הן בשיקולי בית המשפט בדבר רמת הענישה והן בדרכי הענישה השונות המוחלטות בכל מקרה ומקרה. התלמיד יבין מדוע יש צורך בכל כך הרבה סוגי ענישה, ומדוע הושארה

מידת הענישה לשיקול דעתו של בית המשפט, ולא נקבעו לה מראש מידות ושיעורים (דוגמת "עונשי מינימום" ו"עונשי מקסימום").

בתחום הסינתזה, יסביר התלמיד את הקשר בין הדין המהותי של מערכת הדין הפלילי לבין תורת הענישה. כמו כן ידע התלמיד להסביר את השילוב שבין מערכת הנורמות המופשטת של המשפט הפלילי לבין יישומה בפועל על ידי המערכת השיפוטית.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להכיר את חשיבותם של סדרי הדין והראיות במערכת הדין הפלילי, ואת ההקפדה על זכויות הנאשם; התלמיד ידע להכיר בערכה של חזקת החפות, והאמצעים להשגת הליך הוגן במידה מרבית השומרת על זכויות הנאשם.

בתחום האנליזה, ילמד התלמיד ל"פרק" את מרכיבי העבירה הפלילית לגורמיה השונים - יסוד עובדתי, יסוד נפשי, נסיבות, תוצאה – ולהתאימן למקרה קונקרטי.

התלמיד ילמד ל"הרכיב" את ההגנות שקיימות בתחום הפלילי (דוגמת אונס, צידוק, כורח) על העבירות השונות, במטרה לעשות בהן שימוש מושכל התואם את מטרות הדין הפלילי.

בתחום הניתוח והיישום, התלמיד ילמד לנתח מקרה משפטי הלקוח מן המציאות, וליישם לגביו את הנורמות המתאימות לכל אחד מחלקיו, על פי רכיבי העבירה השונים.

כך, למשל, בניתוח אירוע שעניינו בעבירת ההריגה, ילמד התלמיד להבחין בין היסוד העובדתי, של מעשה העבירה, לבין היסוד הנפשי של ה"כוונה" (על נגזרותיו השונות: כוונה תחילה, רשלנות, מודעות, וכיו"ב), נסיבות העבירה ותוצאותיה.

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
עקרונות יסוד	4	עקרון החוקיות; אחריות פלילית; אין עונשין מן הדין; אין עונשין על דברים שבלב; אין עונשין אלא אם כן מזהירים – ענישה רטרואקטיבית; אחריות מוחלטת;	ח' כהן, המשפט, עמ' 664-690; ע"פ 17/59 מאור מזרחי נ' היועמ"ש, פ"ד יד, 1882-1895; י" שחר, "האדם הסביר והמשפט הפלילי", הפרקליט לט, 78	ש' אגרנט, "התפתחויות במשפט הפלילי", עיוני משפט יא (תשמ"ו), 33; ד' ביין, "האחריות הפלילית של הולך הרגל", הפרקליט לא, 206	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
יסודות העבירה	6	יסוד עובדתי, יסוד נפשי, נסיבות, תוצאה; רצייה; נגזרות העבירה; הגנות בדין הפלילי; ניסיון; שותפות לדבר עבירה; שידול לדבר עבירה; מבחן הצפיות; צורך; כורח; הגנה עצמית;	חוק העונשין, תשל"ז-1977; ע"פ 89/78 אפגיר נ' מד"י, פ"ד לג(3) 141	ע"פ 118/53 מנדלברוט נ' היועמ"ש, פ"ד י, 282-281; (תקציר פסק הדין); 310-305; 290-283	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
ענישה ודרכי ענישה	6	מאסר; עונש על תנאי; תקנת השבים;	חוק העונשין, תשל"ז-1977; חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים; ע"פ 7/53 ראסי נ' היועמ"ש, פ"ד ז, 800-790; ח' כהן, המשפט, עמ' 691-707; ע"פ 1399/91 רוני ליבוביץ נ' מדינת ישראל, פ"ד מז(1) 177-190; ר' קנאי, "הנחיות לשופט בהפעלת שיקול דעתו בקביעת העונש", מחקרי משפט ה, 234	א' טננבוים, "על האחידות בענישה", משפטים כד, 545; על"ע 18/84 כרמי נ' פרקליט המדינה, פ"ד מד(1) 386-353; נ' רקובר, תקנת השבים;	

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
הסגרה; חנינה; חסינות	2	הסגרה; חנינה; חסינות;	חוק ההסגרה, תשי"ד-1954; בג"צ 852/86 אלוני ואח' נ' שר המשפטים ואח', פ"ד מא (2), 9-1 (תקציר פסק הדין); 99-65 (פסק הדין של השופט אלוני)		

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
סדר הדין הפלילי	2	מעצר; מאסר;	חוק סדר הדין הפלילי "סמכויות אכיפה – מעצרים", התשנ"ו-1996; בש"פ 299/89 משי זהב נ' מדינת ישראל, פ"ד מג(1) 726-720		

משפט עברי: פרקי מבוא (30 שעות)

מבוא כללי: 15 שעות

נושאי יסוד (15 שעות)

מטרות ספציפיות של לימוד פרק המבוא במשפט עברי

רמת הידע: בנושא זה יכיר התלמיד את ההיסטוריה של התפתחות המשפט העברי, ואת ההבחנה שבינו לבין מערכת ה"הלכה";
 כמו כן ילמד התלמיד לסווג את מקורותיו השונים של המשפט העברי לענפיו וסוגיו: מקורות משפטיים (מנהג, סברה, מעשה, פרשנות) לעומת מקורות "רישומיים", לפי חלוקתם ההיסטורית, ל"ראשונים" ו"אחרונים" משנה, תלמוד, מדרשי הלכה; מדרשי אגדה; פירושים; חידושים; ספרות הפוסקים; שאלות ותשובות (שו"ת);

ברמת ההבנה: התלמיד יעמוד על אופיו המיוחד של המשפט העברי כמערכת משפט אוניברסאלית; יבין מדוע קיים גיוון וריבוי כה רב של מקורות המשפט העברי, ואת הזיקה שמקיימת תופעה זו עם נסיבות הזמן והמקום: פיזורם של היהודים בארבע קצוות תבל והצורך שלהם להתמודד עם גזרות וגירושים, נדודים ושינויים בתנאי הזמן והמקום.

בתחום הסינתזה, ינתח התלמיד את השפעת הממד ההיסטורי של התפתחות המשפט העברי על דרך היווצרותו המיוחדת, שמתבטאת, בין השאר, בהיעדר "הלכה משפטית" אחת ואחידה, ובהיעדר כמעט מוחלט של מעשי קודיפיקציה.
 כמו כן יסביר את הזיקה שבין הגישה ה"קזואליסטית" שמאפיינת את המשפט העברי לבין תוצריה, בדמות מאות ואלפי נורמות "פרטניות", שקשה לגבש מתוכן ובהן מערכת אחידה של סטנדרטים.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להכיר את חשיבות מקורותיו השונים של המשפט העברי וההירארכיה הפנימית ביניהם; כמו כן ילמד התלמיד להעריך את תרומתה העצומה של תרבות המחלוקת של המשפט העברי – "אלו ואלו" – לגיבושו ולהתפתחותו.

בתחום האנליזה, ישווה התלמיד ישווה בין הוראות "מידות ושיעורין" שקיימות במשפט הישראלי בן ימינו לבין הוראות דומות שמצויות במשפט העברי, ויעמוד על השווה והשונה ביניהן ;

בתחום הניתוח והיישום, התלמיד ילמד לנתח נושא משפטי "מן הפסוק אל הפסק" : מראשית היווצרותו במקרא ועד לגיבושו כנורמה פסוקה בספרות הפסקים. התלמיד יתבקש ל"תרגם" הלכה זו למציאות ימינו, תוך התאמתה ועמידה על הקשיים במלאכת "תרגום" זו.

מקורות המשפט העברי ; חלוקתו לענפי משנה :

מבוא כללי: 15 שעות

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
מבוא כללי	15	"המשפט העברי", הלכה ; דין יהודי ; מינוח וסיווג ; מקורות רישומיים ; ראשונים ; אחרונים ; מקורות ראשיים ; מקורות משניים ; מקורות ספרותיים ; משנה, תלמוד, מדרשי הלכה ; מדרשי אגדה ; פירושים ; חידושים ; ספרות הפוסקים ; שאלות ותשובות (שו"ת) ;	מ' אלון, המשפט העברי, 886- ; 849-840 ; 833-831 ; 862 ; 930-919 ; 949-938 ; 970-965 ; 1019-980 ; 1118-1087 ; 1281- ; 12134 ;		

נושאי יסוד: (15 שעות)

מידות ושיעורים :

ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
5	מידות ושיעורים	בג"צ 702/81 מינצר נ' הועד המרכזי, פ"ד לו(2)-20 ; מ' זילברג, "קושיותיו של ר' ירמיה – שיטה או אופי?", באין כאחד ;	ח' כהן, "על מידות ושיעורין", בתוך כתבי חיים כהן, עמ'	

מחלוקת וריבוי דעות :

ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
5	אלו ואלו ; דעת מיעוט ;	ע"ב 2/84 ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות, פ"ד לט(2)-233 ; 225 (תקציר פסק הדין) ; 304-288 (השופט אלון) ; רשות: עמ' 323-304 (עמדת השופט ברק)	ח' בן מנחם, המחלוקת בהלכה ;	

פרשנות במשפט העברי :

ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
5	אין מקרא יוצא מידי פשוטו ; אין מוקדם ומאוחר בתורה ; אל תקרי ; בא זה ולימד על זה ; גורעין ומוסיפין ודורשין ; גזרה שווה ; דבר הלמד מעניינו ; דבר הלמד מסופו ; מידות שהתורה נדרשת בהן ; דיבר הכתוב בהווה ; דברה תורה בלשון בני אדם ; היקש ; ו/או ;	חוק הפרשנות, התשמ"א-1981 ; פקודת הפרשנות [נוסח חדש] ; ע"א 460/00 ממן נ' מנהל המכס, פ"ד נז(2) 461-462 (תקציר פסק הדין) ; 480-479 (השופט אנגלרד) ; ; ע"א 546/78 בנק קופת עם נ' הנדלס, פ"ד לד(3) 57-87 ; א' הכהן, למען ענתו בסבלתם – פרשנות דווקנית של דיני המס", משרד המשפטים, דף פרשת השבוע 239 (פרשת שמות, טבת תשס"ו)		

יחידה 4: משפט חוקתי: משפט ישראלי ומשפט עברי (90 שעות)

- עקרונות יסוד (20 שעות)
- זכויות יסוד חוקתיות (60 שעות)
- סיורים (10 שעות)

עקרונות יסוד (20 שעות)

מטרות ספציפיות של לימוד פרק המשפט החוקתי: במשפט הישראלי ובמשפט העברי

רמת הידע: בנושא זה יכיר התלמיד את המקורות האפשריים לכינון "תורת זכויות אדם" יהודית, למן תקופת המקרא ועד מקורות בני זמננו. במסגרת זו הוא יערוך היכרות עם מקורות חדשים, מתקופת המהפכה הצרפתית ואילך, שניסו להתמודד עם שאל הרלוונטיות של המקורות עתיקי היומין עם מציאות היסטורית ומדינית חדשה, והמרת המשטרים המלוכניים והאוטוקרטיים במשטרים דמוקרטיים.

ברמת ההבנה: התלמיד יעמוד על הקושי שבאימוץ תפישות עולם המושרשות במקורות העתיקים כמות שהן אל תוך עולם ששונה לחלוטין מבחינה מדינית וחברתית. תוך כדי ניתוח המקורות, ילמד התלמיד כיצד להבחין בין הלכות שנקבעו ל"שעתך", ובין הלכות שנקבעו ל"דורות", וכיצד ניתן – למרות השוני הרב, במקום, בזמן ובמציאות, לעשות שימוש גם במקורות העתיקים של המשפט העברי כדי לכוון מתוכם ובהם עקרונות יסוד דמוקרטיים שיהלמו את המציאות בת ימינו.

בתחום הסינתזה, ינתח התלמיד את השפעת השינויים החברתיים, המדיניים והכלכליים על דרכי התפתחותו של המשפט העברי. ניתוח זה ייעשה לאור סוגיות יסוד בדמוקרטיה, כגון עקרון השוויון – המגדרי והפוליטי, חירות הביטוי, חופש התנועה, חופש הדת, וכיו"ב.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להעריך את התמורה העצומה שחלה בעולמו של המשפט העברי, שלא נותר לקפוא על שמריו אלא פיתח מנגנונים שונים ומגוונים כדי להתמודד עם המציאות המשתנה ולהתאים ולסגל את מערכת ערכי היסוד שלו אליה.

בתחום האנליזה, ישווה התלמיד ישווה בין הסדרים משפטיים בתחום משפט זכויות האדם שקיימים במשפט העברי לבין מקבילותיהן במשפט האזרחי, הישראלי והאמריקאי, ויעמוד על השווה והשונה ביניהן ;

בתחום הניתוח והיישום, התלמיד ילמד לנתח מקורות שונים, תוך "חילוץ" עקרונות דמוקרטיים מתוכם ובהם, וזאת לצד הימנעות מהסקת מסקנות אנכרוניסטיות, או כאלה שמבקשות ל"כפות עצמן" על הטקסט.

חוקה ומשפט חוקתי:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חוקה, דמוקרטיה	4	חוקה, הפרדת רשויות; עקרון החוקיות; עקרון הרוב;	י"פ כהן הצעת חוקה לישראל; הצעת החוקה של המכון הישראלי לדמוקרטיה;	ע' רדזינר, ש' פרידמן, חוקה שלא כתובה בתורה, המכון הישראלי לדמוקרטיה מחקר מדיניות מס' 69	

הפרדת רשויות:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	4	הפרדת רשויות; רשות מחוקקת, רשות מבצעת, רשות שופטת; עצמאות המערכת השיפוטית; ביקורת שיפוטית;	מונטיסקיה, על רוח החוקים, 157-147; חוק יסוד: הכנסת; חוק יסוד: הממשלה; חוק יסוד: השפיטה; א' ברק, שופט בחברה דמוקרטית (תשס"ד), 112-111; בג"צ 306/81 פלאטו שרון נ' ועדת הכנסת, פ"ד לה(4) 134-118 (י' כהן); 143-134 (לנדוי ושמגר); ר' יעקובי, "הפרדת רשויות – בימים ההם, בזמן הזה", פרשת השבוע גיליון 262;	רובינשטיין-מדינה, 172-127; ק' קליין, "על הפרדת רשויות בדמוקרטיה", בתוך: סוגיות יסוד בדמוקרטיה הישראלית (ר' כהן-אלמגור עורך, תשנ"ט), 111	

שלטון החוק:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	4	שלטון חוק פורמלי; שלטון חוק מהותי; פרסום החוק; חקיקה רטרואקטיבית; חקיקה פרטית-פרסונלית;	י' זמיר, "שלטון החוק במדינת ישראל", הפרקליט תשמ"ז; בג"צ 234/84 חדשות נ' שר הביטחון, פ"ד לח(2) 487-477; א' הכהן, "על שלטון החוק בשופט", פרשת השבוע גיליון 332;	בג"צ 428/86 ברזילי נ' ממשלת ישראל, פ"ד (מ) 505(3) [קטעים נבחרים]; רובינשטיין-מדינה, עמ' 265-317; ל' שלף, מרות המשפט ומהות המשטר (תשנ"ו); נ' רקובר, שלטון החוק בישראל (ירושלים תשמ"ט);	

מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	4	מדינה יהודית; דמוקרטיה; מדינת כל אזרחיה;	חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; מ' אלו, מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, בהוצאת חוג בית הנשיא;		

שיטות בחירות, עקרון הרוב:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	4	אחרי רבים להטות; רוב מתוך כולו;	חוק יסוד: הכנסת;	א' שוחטמן, "רוב מתוך כולו - תוקפם של חוקים המתקבלים בכנסת", תחומין ט, 82	

זכויות יסוד חוקתיות (60 שעות)

הערה: מתוך 12 הנושאים המצ"ב יילמדו 10 נושאים, כ"א כיחידה בת 6 ש"ל

מטרות ספציפיות של לימוד הפרק בדבר זכויות יסוד חוקתיות

רמת הידע: ביחידת לימוד זו ינצל התלמיד את הכלים שרכש בחידות הלימוד השונות כדי להעמיק חקר ולהכיר את תפישת העולם של המשפט העברי בסוגיות יסוד דמוקרטיות של זכויות האדם.

התלמיד ילמד להבחין בין מושגים שונים, קרובים במהותם אך נבדלים בתוכנם, כגון כבוד האדם וכבוד הבריות; יכיר את המקורות השונים שמעגנים את עקרון היסוד של "כבוד האדם" ואת נגזרותיהן המעשיות, וילמד מקורות שונים שמבטאים גישות שונות באשר לעקרון השוויון במשפט העברי.

התלמיד ילמד להכיר מה בין הזכות לחיים לבין הזכות לחיים בכבוד; ויערוך היכרות עם מקורות שונים ובסוגיה החשובה של החולה הנוטה למות והפסקת חייו של "חולה סופני"; כמו כן יכיר מקורות שונים העוסקים בסוגיות יסוד של זכויות האדם כגון הזכות לחירות, חירות התנועה, חופש הביטוי, ועוד.

ברמת ההבנה: התלמיד ילמד להבחין בין גישות שונות, דמוקרטיות ואנטי דמוקרטיות, ועל הדרך שבה הלכו חכמי המשפט העברי בניסיון ליישב את הסתירות בסוגיות אלה, תוך שימוש בכלים מגוונים של פרשנות ואבחנה.

בתחום הסינתזה, ינתח התלמיד את השפעת הממד ההיסטורי, החברתי והמדיני על התפתחות תורת זכויות האדם במשפט העברי, ויהא מסוגל להסביר את דרכי ההתאמה השונות והמגוונות שבהם נקטו חכמי המשפט העברי כדי לסגל את המשפט העברי למציאות המשתנה.

בתחום ההערכה, התלמיד ילמד להכיר את חשיבות השימוש במקורות שונים כדי לגבש דרך הערכה ראויה ומאוזנת לגבי עמדת המשפט העברי בסוגיות חוקתיות שונות.

בתחום האנליזה, ילמד התלמיד לנתח מקורות שונים על רקע מקומם וזמנם, ולהסיק מהם מסקנות ראויות, מאוזנות וסקולות, בדבר עמדת אותו מקור ביחס לשאלות חוקתיות הניצבות על סדר היום הציבורי בימינו.

בתחום הניתוח והיישום, ילמד התלמיד כיצד ניתן ל"תרגם" מקור עתיק למציאות ימינו, וכיצד להיזהר מאנכרוניזם וממכשולים שונים הניצבים לפתחה של מלאכת "תרגום" זו.

1. כבוד האדם:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
כבוד האדם	6	כבוד האדם; צלם אלוקים; כבוד הבריות; שוויון;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; בש"פ 2145/92 מד"י נ' גואטה, פ"ד מו(5) 726-704; ע"א 4/82 מדינת ישראל נ' תמיר, פ"ד לו(3) 214-201; מ' ויגודה, חקירות השב"כ לאור המשפט העברי (מצוי ברשת);	מ' אלון, כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל;	

2. הזכות לחיים: (הפלה מלאכותית; ניתוק חולה ממכונת הנשמה; השתלת איברים)

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
הזכות לחיים	6	הזכות לחיים; הזכות לחיים בכבוד; חולה הנוטה למות; הפסקת חיים;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק החולה הנוטה למות, התשס"ו- 2005; ע"א 506/88 שפר נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(1) 145-87; א' שטינברג, "חולה הנוטה למות", פרשת השבוע גיליון 238	רע"א 4905/98 גמזו נ' ישעיהו, פד"י נה(3) - 384- 360;	

3. חירות: (מעצר ומאסר)

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חירות	6	חירות; מעצר; מאסר; מאסר בית; חלופת מעצר;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; ב"ש 335/89 מדינת ישראל נ' לבן, פ"ד מג(2) 422-410; א' הכהן, "כבוד האדם וחירותו בספר בראשית", פרשת השבוע גיליון מס' 150;		

4. שוויון:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
שוויון	6	שוויון פורמאלי; שוויון מהותי; שונות; רלוונטיות; הפלייה; העדפה מתקנת; אכיפה סלקטיבית;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק שיווי זכויות האשה, התשי"א-1951; חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988; חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998; חוק איסור אפלייה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות ציבוריים, התשס"א-2000; בג"צ 114/78 בורקאן נ' שר האוצר, פ"ד לב (2) 808-800; בג"צ 153/87 שקדיאל נ' השר לענייני דתות, פ"ד מב(2) 277-221; ע"פ 30636/06 מדינת ישראל נ' נדיה מטר, לא פורסם (2007); ת"א (ירושלים) 16594/00 מנשה עדיקה נ' שונקה בע"מ ואח'; א' הכהן, "על העיוורון ועל שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות", פרשת השבוע, גיליון מס' 264;	בג"צ 1067/08 נוער כהלכה ויואב ללום נ' משרד החינוך ואח'; בג"צ 7426/08 טבקה נ' שרת החינוך ואח';	

5. חירות הביטוי:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חירות הביטוי	6	חופש ביטוי; חופש ביטוי פוליטי; זכות הציבור לדעת;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; א' הכהן, "על חירות הביטוי, סובלנות ופלורליזם במשפט העברי", בתוך: תקשורת ויהדות – אסופת מאמרים (צ' ראשי ומ' זפט עורכים, תשס"ח), עמ' 9-46; א' הכהן, "חופש הביטוי ופגיעה ברגשות דתיים", פרשת השבוע 284;		

6. חופש ההתאגדות:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חופש ההתאגדות	6	חופש התאגדות; חברה; עמותה; מפלגה; אגודה שיתופית;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק המפלגות; חוק העמותות; חוק החברות; ע"א רשמית 1282/93, העמותות נ' כהנא, פ"ד מז(4)109-100; א' הכהן, "איש על דגלו יחנו בני ישראל?" - על שבטיות, שוויון, וחירות ההתאגדות, משרד המשפטים, דף פרשת השבוע 252;		

7. חופש התנועה:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חופש התנועה	6	חירות התנועה; צו עיכוב יציאה מהארץ; עיר מקלט;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; תקנות סדר הדין האזרחי (הפרק שדן בעיכוב יציאה מהארץ); א' הכהן, 'ומן המקדש לא יצא' – חופש התנועה והגבלתו לתכלית ראויה", משרד המשפטים, דף פרשת השבוע, 164 אייר תשס"ד		

8. חופש הדת:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
חופש הדת	6	חופש הדת; החופש מדת; חופש המצפון;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק איסור גידול חזיר, תשכ"ב-1962; חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א-1951; בג"צ 1912/97 ריש נ' מועצת הרבנות הראשית, פ"ד נב(5) 650-664; א' הכהן, "על חופש הדת, חופש הדעת, חופש המדע, וחופש המידע", פרשת השבוע 307;		

9. הזכות לבחור ולהיבחר:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
הזכות לבחור ולהיבחר	6	הזכות לבחור; הזכות להיבחר;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: הכנסת; בג"צ 153/87 שקדיאל נ' השר לענייני דתות, פ"ד מב(2) 221; א' הכהן, "אדיר במלוכה, בחור כהלכה" – הזכות לבחור ולהיבחר וטוהר הבחירות", פרשת השבוע 107;		

10. זכות הקניין:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
זכות הקניין	6		ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; דנג"צ 4466/94 נוסייבה נ' שר האוצר פ"ד מט (4) 90-68; א' הכהן, "וכי הרבים גזלנים הם? על הפקעת מקרקעין ופגיעה בזכות הקניין במשפט העברי", שערי משפט 1 (תשנ"ז), 39-54;	א' גרוס, "זכות הקניין כזכות חוקתית וחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", עיוני משפט כא (תשנ"ח) 405	

11. זכויות אנשים עם מוגבלות:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
זכויות אנשים עם מוגבלות	6	כבוד האדם; אדם עם מוגבלות; נכה;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998; א' הכהן, "כל איש אשר בו מום לא יקרבו? – למעמדם של אנשים עם מוגבלות בעולמה של תורת ישראל", במעגלי צדק 11 (נובמבר 2006), עמ' 16-25		

12. הזכות לחינוך:

נושא	ש"ל	מושגים מרכזיים	מקורות חובה	מקורות רשות	שאלות מוקד
	6	הזכות לחינוך; חינוך חובה; חינוך חנם;	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק חינוך חובה, תש"ט; חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953; בג"צ 1067/08 נוער כהלכה ויואב ללום נ' משרד החינוך ואח'; א' הכהן, "הזכות לחינוך במדינה יהודית ודמוקרטית" - קובץ הציונות הדתית (ירושלים, תשנ"ט), 588-579	בג"צ 7426/08 טבקה נ' שרת החינוך ואח';	

סיורים (10 שעות)

סיור בבית כלא: 5 שעות

סיור בבית המשפט העליון ובכנסת: 5 שעות

לפני כל סיור, תיערך הכנה מתאימה שתכלול הכרת המוסדות שבהם יבקרו התלמידים, מטרותם, דרכי פעולתם, וחשיבותם למשטר הדמוקרטי בישראל. במסגרת הכנה זו, יתבקשו התלמידים למלא שאלונים המתייחסים לנושאי הסיור (כך, לדוגמא, לגבי בית הכלא: האם הענישה היא אמצעי אפקטיבי; האם בהיותו בין כותלי בית הסוהר מאבד האסיר את כל זכויותיו ואם לא היכן עובר הגבול; האבחנה בין תנאי כליאה שונים (כלא "פתוח", כלא סגור), מסגרות השיקום בכלא, וכיו"ב), ובסיומו יתבקשו למלא דפי משוב ובהם התייחסות לתכני הסיור.

דרכי הערכה

התוכנית מבקשת להקנות ללומדיה גם ידע, וגם דרכי חשיבה משפטיות. לשם כך, הבחינה כוללת שני מרכיבי יסוד אלה. חלקה מוקדש לבחינת הידע שרכשו התלמידים בתחומי הלימוד השונים, ואילו חלקה האחר מבקש לבחון האמנם הפנימו התלמידים והטמיעו את דרכי החשיבה המשפטיות, וזאת באמצעות ניתוח של טקסט משפטי.

לצד הבחינה המסכמת, שדוגמא ממנה מובאת להלן, יידרשו התלמידים להכין עבודת חקר המהווה יחידה בפני עצמה.

כמו כן יתבקשו התלמידים ביחידות הלימוד השונות למלא "דפי עבודה" שינחו אותם בלימוד החומר, הן באמצעות שאלות מנחות והן באמצעות ניסיון להתמודד עם סוגיות חדשות שלא נדונו במפורש בכיתה, אך פתרון מבוסס על החומר שנלמד בכיתה.

כאמור להלן, דפי העבודה יהיו 20% מן הציון הסופי בכל יחידה, כשמשקל כל אחד מהם ייגזר ממספרם בכל יחידה ויחידה.

להלן יובאו דוגמאות המשקפות כל אחד מכלי ההערכה הנזכרים, התואמות את מטרות התכנית ודרך הוראתה. כלי הערכה אלה משקפים דרכי הערכה שונות, ומבטאות את מגוון המיומנויות והידע שנלמדו.

דרכי הערכה מסכמות

בכל אחת מיחידות הלימוד, יורכבו מרכיבי הציון הסופי לפי הפרמטרים הבאים:

1. בחנים ודפי עבודה: 10%
2. סיורים ומשפט מבוים 10%
3. השתתפות פעילה בדיונים בכיתה: 10%
4. בחינה מסכמת: 70%

וביתר פירוט:

- א. התלמידים יצטרכו להגיש בין 6-8 דפי עבודה בשנה ומשקלם יהיה כ 10% מציון המגן.
- ב. סיורים ומשפט מבוים: ערך המשימות הנ"ל יעמוד על כ 10% ובמשפט המבוים נעסוק 8 ש"ש. והוא ייערך לקראת סוף י"ב.
- ג. התלמידים יגשו ל 3 מבחנים כל שנה. סך הערך של המבחנים בציון השנתי יעמוד על 70%.

ד. בכיתה י"ב ייערך מבחן מתכונת. הציון של מבחן המתכונת יהיה בעל ערך של 40% והציון השנתי המורכב ממגוון המשימות יהיה בעל ערך של 60%.

המבחנים יכללו שאלות רב ברריות וגם שאלות פתוחות הדורשות ניתוח חוק, הבנת סוגיה משפטית, התמודדות והפעלת טיעונים, ניתוח ארוע, מושגים. דוגמא לדף עבודה בעניין העסקה פוגענית: מצ"ב בדפים נפרדים.

מבחן ופתרוננו:

1. משך הבחינה : שעתיים

2. נא לכתוב בקיצור ולעניין בלבד. בראש התשובה מופיע הניקוד וההיקף המקסימלי למתן תשובה. נא לא לחרוג מהמסגרת.

בהצלחה!

שאלה מס' 1 (מקסימום שני עמודים, 50 נקודות)

לפניכם קטע מספרות השאלות והתשובות שמעורר שאלות משפטיות שונות בתחום המשפט הציבורי. פרטו את כל הסוגיות המשפטיות שלדעתכם ראוי לשים אליהם לב, והשוו את עמדת המשפט העברי עם המשפט הישראלי בעניינן.

1. ראובן ושמעון ובנות יתומות לוי אחיהם ז"ל השותפים משקיפים בית הכנסת אחד לקהילה אחת זה כמה ימים ושנים.

2. ויהי אחרי ימים רבים נפלו בין האחים לטובי הקהל דברי ריבות [=מריבה] על דבר בניין אחד [=עבודות בנייה] שהיו רוצים טובי הקהל לעשות בתוכו, וקראו האחים הנ"ל לפני בית דין שבעיר, אך לא היטו טובי הקהל את אזנם, ומיאנו לדון בדיני ישראל והלכו בערכאות עכו"ם.

3. שמה טענו גם כן האחים שיגדו [=טובי הקהל] עמהם לדין ישראל, כי כן הוא משפט בני ישראל הכשרים, ובצווים שניתנו מאת המלכות לקהילה הורשו להעמיד בית דין ישראל בעיר, ולכוף [=לכפות] כל בעל דין לירד לפניהם...

4. כל זה טענו התרו והודיעו להם [=האחים לטובי הקהל] כמה וכמה פעמים וצעקו מרה בוועד טובי העיר, ולא סרו טובי הקהל מדרכם. בין זה ובין זה פסקו מעלות הסינאט"ו [=בית הנבחרים של השלטון באותה מדינה] על ההפרשות [=המחלוקות] הנ"ל ודנו לזכות האחים.

5. ואף-על-פי-כן שוב פעם אחרת ביקשו טובי הקהל מאת המלך שיתן להם כוח ורשות לבנות כפי מה שחשבו לעשות, מפני שבדיני אומות העולם דין הוא שאיש איש שיש לו

בית או שדה הסמוך לבית תפלתם - חייב לתתה לו בדמיה כל זמן שתצטרך לבניין הבית ההוא, ואם רוח אחרת עמו [=והוא מסרב], לוקחים אותה ממנו ביד רמה ובחזקה. אשר לכן, מאחר שהם צריכים את בית האחים, דין הוא שיינתן להם בכוח נגד רצון האחים.

6. ולהרדפת [=המרצת] בקשתם יצא כתב מאת המלך והדת ניתנה שיוכלו [=בני הקהילה] לבנות ולהרוס כרצונם, כל עוד שיפרעו להדר מלכותו סכום כסף מסוים. הדבר יצא מפי המלך, וטובי הקהל פרעו את הסכום ואחר כך הרסו ובנו כרצונם בכוח השוטרים ובזרוע נטויה, וזה נזקם: הרסו חומת גבול האחים שהיתה מפרדת בין בתיהם ובתי שכנים הקרובים להם ונתצו תנור אחד שבחומה ההיא, ואין לאחים עוד תנור זולתו בבית האחים שתחת בית הכנסת, הגביהו הגג ופגעו בצנעת הפרט של האחים, וגם סתמו כמעט כל חלון מקום הקודש באופן שאין עוד סוגר אותו ופותח.

7. לא שקטה אכן רוח האחים והיתומות הנ"ל, אך היתרו והיתרו כדין וכהלכה בטובי הקהל, עד כי מת המלך ההוא. אחר כך קם בנו תחתיו, ונתן רשות להאחים שיוכלו לתבוע פעם אחרת את הקהילה לדין ישראל על כל מה שכתוב ומפורש לעיל. ועתה טוענים טובי הקהל שכל מה שעשו - "דינא דמלכותא דינא".

8. תשובת ר' יחיאל פינצי מפירנצה: מכל מקום ליכא מאן דסבר [=אין מי שסובר] שיכולים הציבור לגזול את היחיד כבנדון דנן, דאטו [=האם] משום דרבים [הם] - גזלנים נינהו [=הם]? ... ואם כן ליכא מאן דפליג [=אין מי שחולק] בנדון דנן שחייבים טובי הקהל להחזיר הבית על מכונו הראשון... הואיל ועשו עמהם שלא כדין תורתנו הקדושה.

9. ואם יאמרו טובי הקהל שלא בכוח גזלנות הם באים, אלא רוצים לשלם כל מה שהם לוקחים משלהם... ועתה הנם מוכנים לפרוע הכל על ידי אנשים בקיאים בשומא, כל זה איננו שווה כל עוד שהאחים הנ"ל אינם מתרצים ומתפייסים בזה כי גם גזלן שגזל על מנת לשלם - גזלן הוא.. וגדולה מזו כתב הרמב"ם [=הלכות גזילה א, ט] 'כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו, או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו ברעים [=שלח אליו מכרים שישדלוהו למכור] והפציר בו עד שלקחו ממנו, ואף-על-פי שנתן לו דמים [=כסף] רבים - הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תחמוד' וכו' ... ולפי זה בנדון דנן נמצינו למדין שלדברי הכל עוברים טובי הקהל על הלאו של 'לא תחמוד' הואיל ולא נתרצו האחים הנ"ל, וחייבים להחזיר הכל לבעלים.

10. ואם יאמרו טובי הקהל שיפה כח ההקדש [=הציבור] מכוח הדיוט [=אדם רגיל], ולכן יוכלו לכופ את האחים הנ"ל לדבר מצווה כזו לרומם את בית אלקינו, אין זו מן השם לבנות בית ה' בלא צדק ועליותיו בלא משפט שאין עבירה [=יכולה להפוך להיות] מצוה... וכל שכן שאין לרבים ולהקדש להזיק הקדש אחר ולא להדיוטות בשום היזק שבעולם...

11. ונמצינו למדים בנדון דנן שכל מה שעשו טובי הקהל בבית הכנסת הנ"ל, הכל הוא כנגד דין תורתנו הקדושה והלכך חייבים להחזיר עטרת בית הכנסת ליושנה ולמתכונתה הראשון...

12. תשובת ר' משה זכות: פשיטא שכל מה שעשו טובי הקהל הנזכרים נגד האחים הנזכרים, שלא כדין עשו, ואינו אלא עושק וגזל, כדכתיב (מיכה ב, ב): "וחמדו שדות וגזלו, ובתים ונשאו, ועשקו גבר וביתו, ואיש ונחלתו".

13. וכן גם הם עשו בבית של אחרים כאדם העושה בשלו, סתרו והרסו כותל המבדיל בין האחים ובין השכנים... ואף-על-גב דיהבי דמי [=שמשלמים הם דמי פיצויים] - מכל מקום חמסני מקרו [=נקראים חמסנים, גזלנים]... ואם בנימוסי העכו"ם ובחוקותיהם יש כוח לבית תפלתם לקחת קרקע שאינו שלו להרחיב גבולו, לא באלה חלק יעקב. צא ולמד מדוד מלך ישראל שלבנות הבית לה' הוצרך ללכת הורא בעצמו לבקש מאת ארונה היבוסי שימכור לו שדהו כרצונו, דאפילו במתנה לא רצה לקחתו כדי שלא יהיה נראה כאונס...

שאלה מס' 2 (מקסימום עמוד אחד, 30 נקודות)

האם תשובתכם לשאלה מס' 1 הייתה שונה אילו טובי הקהל לא היו מקבלים את ההחלטה לבד, אלא מביאים אותה להכרעת כל בני הקהילה על פי עקרון הרוב?

שאלה מס' 3, מקסימום חמש שורות לכל מונח (20 נקודות)

הסבירו בקצרה חמישה מתוך שבעת המונחים והניבים הבאים:

1. שלטון חוק פורמאלי

2. משפט המלך

3. ירושת שררה

4. תנורו של עכנאי

5. חרם

6. רוב בניין

7. שררה

בהצלחה!

פתרון הבחינה והרציונל העומד מאחוריה

בחינה זו נועדה לבחון הן את הידע שרכשו התלמידים במהלך השנה והן את דרכי יכולתם והתמודדותם עם קטעים חדשים שלא נלמדו (unseen), אך ניתן להתמודד עמם על בסיס הידע שנרכש במהלך השנה.

שאלה מס' 1

הרציונל :: שאלה זו נועדה לבחון את יכולתו של התלמיד בזיהוי ואיתור הסוגיות המרכזיות שמשולבות בקטע, ובמציאת הפיתרון המשפטי שהוצע להן במקורות שנלמדו במהלך הקורס. להלן דוגמא לפיתרון רצוי :

פתרון לדוגמא: שאלה מס' 1

יש לדון בשאלה זו הן מנקודת המבט של המשפט העברי, הן מנקודת המבט של המשפט הישראלי. הנושאים הנידונים : פגיעה בזכות הקניין של היחידים : נדון אגב סוגיית הפקעת מקרקעין ותשובה באשר לשפחה שהקהל רצה להכריח את שמעון לפטרה. מצד אחד מוכר עקרון הרוב במשפט העברי אך גם רוב זה מוגבל ואסור לו לפגוע בזכויות יסוד של המיעוט.

באשר לפגיעה בזכות הקניינית, יש מקום לדון לאור הגישות השונות (רמב"ם, רמ"ה, רש"י) באלו מקרים ואם בכלל מותרת הפגיעה בזכות הקניין. יש גם מקום לדון האם בכלל ניתן להקיש מ"משפט המלך" לגבי הפקעה לסמכותה של הקהילה וטובי הקהל.

טובי הקהל חבים חובת נאמנות לציבור שבחר בהם. אסור להם להתנשא ולהטיל שררה שלא כדין. יש מקום להעלות טיעונים לכאן ולכאן האם פעולתם כאן הייתה כדין. מחד גיסא נעשתה לטובת הקהילה: הרחבת בית הכנסת (שניתן לראות בה, בנסיבות מסוימות, "תכלית ראויה", אך מאידך גיסא ייתכן שניתן היה להשיג אותה תוצאה מבלי לפגוע בזכויות הקניין של היתומים (ע"י שכירת מבנה אחר לבית הכנסת). אפילו אמרנו שהתכלית היא ראויה, ייתכן שנעשתה כאן במידה העולה על הנדרש: לא היה הכרח בשבירת התנור וביצירת היזק ראייה תוך פגיעה בזכות האחים לצנעת הפרט.

העובדה שמדובר ביתומים אולי רק מחמירה את מעשי טובי הקהל - נלמד ממעשה נבות שם מדגיש הכתוב שבשדה אחוזה הפגיעה קשה יותר (תוספות).

הפניה לערכאות נעשתה בניגוד למשפט העברי שמחייב פניה רק לבית דין של ישראל. לא ניתן להסתמך במקראה זה על עקרון "דינא דמלכותא דינא" כיוון שלא מדובר רק ב"ממונא" אלא באיסור תורה: גזל.

הנאמנים פעלו שלא כדין כאשר בעצם "שיחדו" את השליט הנוכרי שיפסוק לטובתם. אם עשו שימוש בכסף שנלקח לצורך זה מקופת הקהילה מעלו גם באמון שניתן להם לשמור על נכסי הציבור ולא לעשות בו פעולה שלא כדין.

יש משמעות מיוחדת לכך שהפגיעה בזכות הקניין של האחים נעשתה, כביכול ל"שם שמים": מדוד המלך למדנו שקנה את השדה מארונה היבوسی בכסף מלא, מכיוון שאין זה מן הראוי לבנות את בית ה' תוך פגיעה ברכוש היחיד: המטרה אינה מקדשת את האמצעים.

יש לתת את הדעת לכעך שהמשיב עושה שימוש במקורות "לא שגרתיים": פסוקים מהנביא וכן היקש מההקדש: כיוון שבמשפט הציבורי אין לנו הרבה מקורות ישירים, נזקקים חכמי המשפט העברי מקורות "מרוחקים" יותר.

המשיב מדגיש את ההבדל שבין "משפטי העמים" לבין דיני ישראל.

גם מתן פיצוי לא יועיל במקרה זה.

במשפט הישראלי יש להתייחס לפקודת הקרקעות שמתירה הפקעת מקרקעין ל"צורכי ציבור" (ויש לדון האם בית כנסת הוא בכלל "צורכי ציבור"). כמו כן יש לעמוד בתנאי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (על פי חוק, תכלית ראויה, מידתיות).

שאלה מס' 2

האם תשובתכם לשאלה מס' 1 הייתה שונה אילו טובי הקהל לא היו מקבלים את ההחלטה לבד, אלא מביאים אותה להכרעת כל בני הקהילה על פי עקרון הרוב?

הרציונל של השאלה: שאלה זו נועדה לבחון את דרכי החשיבה של התלמידים ויכולתם להתאים את החומר שלמדו לפתרון בעיות מעשיות תוך הטמעת עקרונות יסוד וכללים שנלמדו במהלך השיעורים.

דוגמא לפיתרון :

ניתן להעלות טיעונים לכאן ולכאן.

מחד, העיקרון דמוקרטי קובע שהכרעת הרוב מחייבת את הכל והמיעוט אינו יכול להשתמט ממנה. ההיגיון (הרציונל) שעומד מאחרי גישה זו הוא שללא קבלת עקרון הכרעת הרוב לא ניתן לקיים חברה וקהילה, שכן כמעט בכל סוגיה יהיה מי שיימצא במיעוט.

עיקרון זה עולה בקנה אחד עם העיקרון במשפט המודרני של "שלטון החוק", שמצריך רוב פורמלי לקבלת הכרעות, אך משקיים רוב כזה ההחלטה מחייבת את הכל.

מאידך, במשפט העברי, גם כאשר יש רוב, אין בכוחו לפגוע בזכויות המיעוט בכל מקרה, בוודאי לא כאשר מדובר בפגיעה בזכויות קנייניות של היחיד. על כך אומר התלמוד "וכי הרבים גזלנים הם?!"

גם עיקרון זה עולה בקנה אחד עם התפישה המודרנית של "שלטון החוק" מבחינה מהותית, שלפיה לא די ברוב פורמלי אלא ההחלטה צריכה להיות צודקת מבחינת תוכנה, ובמידה והיא פוגעת בזכויות יסוד דינה להיבטל.

שאלה מס' 3 (20 נקודות, כל מונח 5 נקודות)

שאלה זו נועדה לבחון את הידע שרכשו התלמידים בסוגיות השונות שנלמדו במהלך הקורס. התלמידים נדרשים להגדיר בקצרה מונחים שונים שנלמדו.

לצד הידע נדרשים התלמידים לנסח דבריהם בקיצור ובדיוק, וללא הכבדת מלים מיותרות, לנסות ולהגדיר במדויק את המונח שאותו הם נדרשים להסביר.

דוגמא לפיתרון: שאלה מס' 3

1. שלטון חוק פורמאלי: אנו מבחינים בין שני סוגים של שלטון חוק: פורמלי ומהותי. שלטון חוק פורמלי פירושו שהחוק נתקבל בדרך שנקבעה כתנאי לתקפות החוק (כגון: רוב), ושהכל כפופים לו, לרבות השלטון עצמו.
2. משפט המלך: נורמות שמובאות בספר דברים ושמואל ומפרטות את סמכויות המלך ביניהן היכולת להפקיע קרקעות. ברבות השנים הועתק מודל זה לשלטון שאינו מלוכני ומכוחו הסמיכו חכמים את ראשי הקהל לנקוט פעולות שונות על אף שהן פוגעות בחלק מהציבור. קיימת מחלוקת בשאלה האם משפט המלך חל גם בימינו.
3. ירושת שררה: דין במשפט העברי שלפיו עוברת ה"שררה": השלטון בירושה ללא צורך בבחירה דמוקרטית. לכאורה נוגד את התפישה המודרנית. כדי ל"עדן" את תוצאותיו הטילו עליו סייגים שונים שצמצמו את תחולתו כגון שהבן לא יוכל לרשת את אביו אלא אם הוא חכם וירא ה'.
4. תנורו של עכנאי: סוגיה במסכת בבא מציעא שמתארת את מחלוקת רבי אליעזר וחכמים. נלמדו ממנה הלכות שונות כגון עקרון ההכרעה על פי רוב (במחלוקות הלכתיות) ואי הסתמכות על דין שמים, וכן העיקרון שהכל - לרבות הקב"ה, יוצר החוקים - כפופים לחוק.
5. חרם: סנקציה נפוצה בימי הביניים שהוטלה על מי שלא ציית לתקנות הקהל. בהיעדר אמצעי סנקציה אחרים (דוגמת מאסר או עונשי גוף, עם אובדן האוטונומיה השיפוטית היהודית) היה החרם מן הסנקציות החריפות ביותר. משעה שאדם הוחרם, לא היו מדברים עמו, לא ניהלו עמו משא ומתן והוא לא היה יכול ליטול חלק בחיי הקהילה.
6. רוב בניין: בניגוד למשפט המודרני שבו מכריעים לפי רוב אריתמטי ("רוב מניין"), מכיר המשפט העברי ברוב "בניין" שמורכב רק מעשירי הקהילה או מיודעי התורה שבה.

7. שררה: שלטון שבו מתקיימים יחסי מרות. לפי המשפט העברי אין עושין דבר שבשררה פחות משני אנשים. חז"ל לימדונו שהשירות הציבורי אינו שררה אלא "עבדות". לפי המשפט העברי חל דין ירושת שררה (ראו לעיל).

דוגמא לבוחן/מבחן עם שאלות רב ברירה

בוחן/מבחן זה נועד לבחון את הידע של התלמידים בתחום ידע מוגדר של אחת מיחידות הלימוד. מבנה המבחן, על דרך של שאלות רב ברירות ("מבחן אמריקאי") מאפשר למורה לעשות שימוש באמצעי זה בזמן קצר יחסית של השיעור, ולקבל במהירות יחסית נתונים בדבר מידת הידע של תלמידיו בסוגיות שנלמדו והטמעת חומרי הלמידה.

פרק הזמן הקצר יחסית שנדרש לפתרון המבחן ולבדיקתו מאפשרים למורה לעמוד ב"זמן אמת" על התקדמות הכיתה ובמידת הצורך לתקן את תהליך הלמידה.

דוגמאות למבחן רב ברירתי בנושא "מערכת המשפט"

1. עתירות נגד רשויות המדינה נידונות ב:
 - א. רק בבית משפט השלום
 - ב. רק בבית המשפט המחוזי
 - ג. רק בבית המשפט העליון
 - ד. רק בבית המשפט הגבוה לצדק
 - ה. כל התשובות נכונות
2. תצהיר הנו:
 - א. שבועה לומר את האמת ורק את האמת;
 - ב. מסמך כתוב שבו מפורטות העובדות ודינו כדין עדות הנאמרת בבית המשפט;
 - ג. כתב הגנה;
 - ד. אף תשובה אינה נכונה
3. שופט מתמנה:
 - א. על ידי הממשלה;

- ב. על ידי הציבור, בבחירות חשאיות ;
- ג. בידי נשיא המדינה לפי בחירה של ועדה לבחירת שופטים ;
- ד. בידי הכנסת
4. לפניך כמה משפטים בנושא הערעור. סמן את המשפט הנכון :
- א. ניתן לערער על כל החלטה שיפוטית, ומספר הערעורים אינו מוגבל ;
- ב. פסק דין של ערכאה ראשונה ניתן לערער בזכות, להוציא פסק דין של בית המשפט העליון ;
- ג. פסק דין של ערכאה ראשונה ניתן לערער ברשות, להוציא פסק דין של בית המשפט העליון ;
- ד. לא ניתן לערער על פסק דין שעוסק בעניין פלילי
- ה.
5. במהלך דיון מקדמי התברר לשופט כי לנאשם אין מספיק כסף למינוי סניגור. מה עליו לעשות?
- א. השופט רשאי למנות לנאשם סניגור רק אם הנאשם יבקש זאת ממנו.
- ב. השופט חייב למנות לו סניגור.
- ג. השופט רשאי למנות לנאשם סניגור רק אם הוא מואשם בעבירות חמורות.
- ד. אף תשובה אינה נכונה.
6. פומביות הדיון הוא כלל משפטי הקובע כי :
- א. כל הליך משפטי יהיה חסוי ;
- ב. כל הליך משפטי יהיה גלוי ופתוח לציבור ;
- ג. כל הליך משפטי יהיה גלוי ופתוח לציבור למעט חריגים ;
- ד. כל דיון בבית משפט יהיה פתוח לסיקור עיתונאי ;
7. למה מתייחס המונח "עינוי דין" במשפט העברי?
- א. לעיכוב במתן פסק הדין.

- ב. לעיכוב במהלך הדיון.
 - ג. לעיכוב בביצוע פסק דין.
 - ד. כל התשובות נכונות.
8. תקופת כהונתו של שופט בישראל היא :
- א. עד גיל הפרישה הרגיל לפנסיה (67)
 - ב. עד גיל 70.
 - ג. אין הגבלה על משך הכהונה.
 - ד. אף תשובה אינה נכונה.
9. ניתן לקיים משפט חוזר :
- א. בכל עניין.
 - ב. רק בהליך פלילי ורק בעילות מיוחדות.
 - ג. רק בהליך אזרחי.
 - ד. רק כאשר מתגלות ראיות חדשות לאחר שנסתיים המשפט.
10. תפקידו של הרשם בבית המשפט הוא :
- א. לכתוב את פרוטוקול המשפט
 - ב. לקבל החלטות בעניינים מנהליים ועניינים שבסדרי הדין
 - ג. לסייע לשופטים בניהול הדיון בבית המשפט
 - ד. אף תשובה אינה נכונה

תוכנית לימודים- עבודה (90 שעות)

מהות התוכנית

מטרת העבודה הינה לתת לתלמידים צוהר לעולם 'עריכת הדין החקיקתי'. במסגרת העבודה התלמידים ייבחרו נושא חברתי, ילמדו אותו לעומק ויינסחו הצעת חוק לתיקון המצב. לחקיקה הראשית במדינת ישראל פוטנציאל השפעה גדול על החברה הישראלית, והוא מצוי בדו-שיח מתמיד עם החברה ועם ערכיה. החקיקה משופעת מהערכים ונותנת להם ביטוי בחקיקה, ומאידך היא גם משפיעה על הערכים החברתיים ומעצבת אותם. מרכזיותה של החקיקה הראשית בדמוקרטיה הישראלית והשפעתה הרבה על האזרחים במדינה נעוצה חשיבותה של עבודה זו. הנושאים שייבחרו על ידי התלמידים יהיו נושאים ערכיים הנוגעים לסוגיות חברתיות ולסוגיות של זהות יהודית.

הכנת התלמידים לכתיבת העבודה תכלול לימודים על:

- שינויים חברתיים שונים שהתרחשו באמצעות חקיקה.
- שלביה השונים של הצעת חוק בכנסת בדגש על ההבדלים בין הצעות חוק פרטיות לממשלתיות.
- דיוני הועדות בכנסת והשחקנים השונים הנוטלים בהם חלק.
- המבנה של הצעת חוק.
- כיצד לנסח הצעת חוק.
- דברי ההסבר בהצעת החוק.
- ניירות עמדה המלוות הצעות חוק.
- שימוש באתר האינטרנט של הכנסת (אתרי הועדות, מחלקת מחקר ומידע של הכנסת וכו').

במסגרת התוכנית התלמידים יסיירו בכנסת ישראל שם הם ישתתפו בדיוני הועדות השונות (בהתאם לנושאים אותם יבחרו התלמידים לעבודתם) ויפגשו עם חכ"ם על מנת להכיר את העבודה הפרלמנטרית מבחינה פרקטית.

מטרות העבודה

מטרותיה המרכזיות של יחידה זו הינן ש:

- התלמיד ידע ויבין את הרקע וההתפתחות של המשפט הישראלי.
- התלמיד ידע ויבין את העקרונות והמטרות של המשפט הישראלי.
- התלמיד ילמד על המבנה החוקתי של מדינת ישראל.
- התלמיד ידע את שלבי החקיקה השונים בהצעות חוק ממשלתיות ובהצעות חוק פרטיות.
- התלמיד ילמד לעיין בדברי ההסבר לחוק ובפרוטוקולים של דיוני ועדות הכנסת, ומתוך כך התלמיד יבין את הקשר שבין ערכי החברה לבין תוצרי החקיקה הנובעים מהם.
- התלמיד על מרכזיותה של החקיקה במדינה דמוקרטית וילמד בין היתר על שינויים חברתיים שונים שהתרחשו בעקבות חקיקה.
- התלמיד ילמד על הפוליטיקה הישראלית, על השחקנים השונים בה ועל האינטראקציה בין החלקים המרכיבים אותה.
- התלמיד ילמד להשתמש במאגרים משפטיים על מנת לנתח את המצב המשפטי הנוהג בנושאים שונים.
- התלמיד ילמד להשתמש באתר האינטרנט של הכנסת, ובתוך כך להשתמש ב"מאגר החקיקה הלאומי", בפרוטוקולים של דיוני הוועדות, במאמרים של מחלקת המחקר והמידע של הכנסת.
- התלמיד ילמד כיצד בנויה הצעת חוק, וילמד כיצד מנסחים הצעות חוק, מבחינה לשונית וצורנית.
- התלמיד ילמד כיצד לבצע מחקר משפטי ומחקר חברתי.
- התלמיד ילמד לנסח דברי הסבר להצעות חוק.
- התלמיד ילמד מהו נייר עמדה, כיצד הוא בנוי, כיצד לבצע מחקר מתאים על מנת שנייר העמדה יהיה 'איכותי' ולבסוף כיצד לכתוב אותו.
- התלמיד יגדיל את מעורבותו החברתית בחברה הישראלית, דרך העיסוק ביסודותיה החוקתיים והחוקיים של מדינת ישראל.

הצוות המקצועי

עו"ד דוד ברלינר - אחראי על התכנים הלימודיים, ומנחה מקצועי של העבודה.
מר אליעזר קורצווייל - מפקח ומנחה פדגוגי.

פרקי העבודה

העבודה שתוגש בסוף השנה על ידי התלמיד תכלול את הפרקים הבאים:

- הקדמה
- הצעת החוק
- רקע
 - מצב חברתי
 - מצב משפטי
- דיון בחלופות לפתרון הבעיה החברתית
 - הצגת החלופות לפיתרון
 - דיון בחלופות השונות, הערכתן
 - בחירת הפיתרון הרצוי
- פרטי הצעת החוק
- סיכום מסקנות
- ביבליוגרפיה
- נספחים

יודגש כי ייתכן בסיכומו של דבר מסקנת התלמיד תהיה כי הפתרון המיטבי לבעיה החברתית אותה ראה לנגד עיניו לא צריכה לבוא על ידי שינוי חקיקה כי אם בדרך אחרת. במצב דברים זה התלמיד יציע הצעת חוק (כאחד הפתרונות האפשריים) ובפרק בעבודה הדן בחלופות השונות ידגיש כי ישנה חלופה מיטבית אחרת לפתרון הבעיה, ומדוע החלופה האחרת עדיפה על פני השינוי החקיקתי.

מפרט הערכה

בחירת הנושא	5%	חשיבות חברתית, ציבורית, פוליטית. התאמת הנושא להיקף העבודה ולדרישותיה.
הקדמה	5%	הצגת 'הבעיה'. דברי רקע להצגת העבודה. עמידה על הממצאים המהותיים המרכזיים שעולים ממנה.
תיאור המצב החברתי הקיים כיום	20%	חקירה מקיפה של התופעה החברתית. תיאור המצב החברתי. הבחנה בין עיקר לטפל בתיאור המצב החברתי.
תיאור המצב המשפטי הקיים	20%	חקירה מקיפה של המצב המשפטי. הבחנה בין חקיקה, תקנות, פסיקה. (במקום שנדרש גם מחקר משווה).
הצגת החלופות לפתרון	8%	פירוט של דרכים נוספות, פרט לחקיקה, לשינוי המצב החברתי- 3-5 חלופות.
דיון בחלופות השונות והערכתן	8%	ניתוח ודיון ביתרונות והחסרונות של החלופות השונות. הערכת ההסתברות החברתית והפוליטית של החלופות השונות. (במקום שנדרש- הצעת מדרג בין החלופות).
בחירת החלופה הטובה ביותר	5%	עמידה על החלופה הטובה ביותר (הצעת החוק או חלופה אחרת). נימוק הבחירה.
פרטי הצעת החוק	8%	בחינה של פרטי הצעת החוק הנותנים מענה לבעיה החברתית עליה באה ההצעה לענות. בדיקה שהצדדים השונים של הסוגיה באים לידי ביטוי בהצעת החוק וכי היא 'מכסה' את המקרים השונים הכלולים בה.
הצעת החוק	7%	מיקום הסעיף (בחוק נפרד, תיקון לחוק וכו'). ניסוח הצעת החוק. עמידה בדרישות הצורניות להצעה"ח.
סיכום ומסקנות	5%	תקציר העבודה. המסקנות העולות ממנה.
ביבליוגרפיה	4%	הביבליוגרפיה תכלול 15-25 מקורות.
תצורה ונראות	5%	העבודה תהיה בהיקף של 12-20 עמודים. פונט David, גודל 12, מרווח 1.5 שורות. כותרות

מובלטות. העבודה תכלול שער, תוכן עניינים ואת גוף העבודה.		
--	--	--

לוח זמנים

בחירת נושא להצעת חוק	29.12.2014
הגשת מקורות ביבליוגרפים לבחינת המצב החברתי והמצב המשפטי	2.2.2015
הגשת הפרקים המתארים את המצב החברתי והמצב המשפטי	2.3.2015
הגשת הצעת החוק	16.3.2015
הגשת החלופות השונות לפיתרון 'הבעיה' החברתית והדיון בהם.	20.4.2015
הגשת העבודה	25.5.2015
הגנה על העבודה בפני הצוות המקצועי	15.6.2015

מרכיבי הציון הסופי

ציון העבודה	82%
ציון ההגנה על העבודה	10%
עמידה בלוח הזמנים	8%

ביבליוגרפיה נבחרת

הערה: הביבליוגרפיה נועדה בעיקר לשימוש מורי התוכנית, אך התלמידים – ובמיוחד אלה מהם שיגיעו לשלב כתיבת "עבודת החקר" יופנו – לפי הנושא והעניין – לפריטים הרלוונטיים לעבודתם או נושא מחקרם.

1. אדרעי, אריה: "מדוע לנו משפט עבריי", עיוני משפט כה (תשס"ב), 467-487
2. אורבך, אפרים אלימלך: ההלכה מקורותיה והתפתחותה (ר"ג, תשמ"ד)
3. אטינגר, שמשון: פרקי שליחות במשפט העברי, ירושלים, תשנ"ט
4. אטינגר, שמשון: "מחלוקת ואמת - למשמעות שאלת האמת בהלכה", שנתון המשפט העברי כא (תש"ס), 37-69
5. אלבק שלום: "יסודות משטר הקהילות בספרד עד הרמ"ה (1180-1244)", ציון כה (תש"ך), 85-121 [=הקהילה היהודית בימי הביניים (ח"ה בן ששון עורך, ירושלים, תשל"ו) 66-102]
6. אלבק, שלום: "משפט והיסטוריה במחקר ההלכה", עיוני משפט ג (תשל"ד), 710-724
7. אלון, מנחם: כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל (ירושלים, תש"ס) [=מ' אלון, חירות הפרט בדרכי גביית החוב במשפט העברי (ירושלים, תשכ"ד)] [אלון, כבוד האדם]
8. אלון, מנחם: המשפט העברי (ירושלים, תשמ"ח³) [אלון, המשפט העברי]
9. אלון מנחם, ליפשיץ ברכיהו (עורכים): מפתח השאלות והתשובות של חכמי ספרד וצפון אפריקה - המפתח המשפטי (ירושלים, תשמ"ו) [אלון-ליפשיץ, המפתח המשפטי]
10. אלון מנחם, גרוסמן אברהם (עורכים): מפתח השאלות והתשובות של חכמי ספרד וצפון אפריקה - המפתח ההיסטורי (ירושלים-תשמ"ז) [אלון-גרוסמן, המפתח ההיסטורי]
11. אלון, מנחם: "המאסר במשפט העברי", ספר יובל לפנחס רוזן (ירושלים, תשכ"ב), 171-201
12. אלון, מנחם: "למהותן של תקנות הקהל במשפט העברי", מחקרי משפט לזכר אברהם רוזנטל (ירושלים, תשכ"ד), 1-54
13. אלון, מנחם: "המשפט העברי במשפט המדינה, על המצוי ועל הרצוי", הפרקליט כה (תשכ"ט), 27-53
14. אלון, מנחם: מבעיות ההלכה והמשפט במדינת ישראל (ירושלים, תשל"ג)
15. אלון, מנחם: "מחקרו המדעי של המשפט העברי", ספר היובל לדי קוטלר (ת"א, תשל"ו), 147-160
16. אלון, מנחם: "עוד לעניין מחקרו של המשפט העברי", משפטים ח (תשל"ז), 99-137
17. אלון, מנחם: "דמוקרטיה, זכויות יסוד ומנהל תקין בפסיקתם של חכמי המזרח במוצאי גירוש ספרד", שנתון המשפט העברי יח-יט (תשנ"ב-תשנ"ד), 9-63
18. מ' אלון, "הדין, האמת, השלום והפשרה - על שלושה וארבעה עמודי המשפט והחברה", מחקרי משפט יד (תשנ"ח), 269-341

19. אנגלרד, יצחק: "שילוב הדין היהודי במערכת המשפט הישראלית", בתוך: הגות והלכה (ירושלים, תשכ"ח), 161-198 [=י' בזק (עורך), המשפט העברי ומדינת ישראל (ירושלים, תשכ"ט), 110]
20. אנגלרד, יצחק: "מחקר המשפט העברי - מהותו ומטרותיו", משפטים ז (תשל"ו), 34-65
21. אסף, שמחה: בתי הדין וסדריהם אחרי חתימת התלמוד (ירושלים, תרפ"ד)
22. בזק, יעקב (עורך): המשפט העברי ומדינת ישראל (ירושלים, תשכ"ט)
23. בלידשטיין, יעקב: עקרונות מדיניים בכתבי הרמב"ם (ר"ג, תשמ"ג)
24. ברודי, ירחמיאל: צוהר לספרות הגאונים (ת"א, תשנ"ח)
25. ברק, אהרן: שיקול דעת שיפוטי (ת"א, תשמ"ז)
26. ברק, אהרן: פרשנות במשפט (כרך א: תורת הפרשנות הכללית (ירושלים, תשנ"ב); כרך ב: פרשנות החקיקה (ירושלים, תשנ"ג); כרך ג (ירושלים, תשנ"ד); כרך ד, פרשנות החוזה (תשס"א), כרך ה: פרשנות הצוואה (תשס"א)
27. ברק, אהרן: מבחר כתבים (ירושלים, תש"ס)
28. ברק, אהרן: "חוק יסודות המשפט ומורשת ישראל", שנתון המשפט העברי יג (תשמ"ז), 265-283.
29. גביון, רות: "ביטול המגילה: המנהג ועקרונות הפיקה", משפטים יד (תשמ"ד), 325
30. גולאק, אשר: יסודי המשפט העברי (ברלין, תרפ"ג-תרפ"ו)
31. גולאק, אשר: השטרות בישראל (מהדורה מתורגמת ומעודכנת ע"י ר' קצוף, ירושלים, תשנ"ד)
32. גילת, יצחק דב: פרקים בהשתלשלות ההלכה, ר"ג, תשנ"ב
33. גרוסמן אברהם, חסידות ומורדות (ירושלים, תשס"א)
34. גרוסמן, אברהם: "רוב ומיעוט במשנתם של חכמי אשכנז במאה הי"א", דברי הקונגרס העולמי הששי למדעי היהדות, כרך ב (תשל"ג), 135-140
35. גרוסמן, אברהם: "יחסם של חכמי אשכנז הראשונים אל שלטון הקהל", שנתון המשפט העברי ב (תשל"ה), עמ' 175-199
36. גרוסמן, אברהם: "עבריינים ואלמים בחברה היהודית באשכנז הקדומה", שנתון המשפט העברי ח (תשמ"א), 135-152
37. דויטש, סיני: "גמירת דעת והכוונה ליצור יחסים משפטיים בדיני חוזים במשפט העברי, האנגלי והישראלי", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט-תש"ס), עמ' 71-104
38. הבלין, שלמה זלמן: "תקנות רבנו גרשום מאור הגולה בענייני אישות בתחומי ספרד ופרובנס", שנתון המשפט העברי ב (תשל"ה), עמ' 200-257
39. היילפרין, ישראל: תקנות מדינת מעהרין, ירושלים, תשי"ב
40. היילפרין, ישראל: פנקס ועד ארבע ארצות (מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת בידי י' ברטל, ירושלים, תש"ן)
41. הכהן, אביעד, "משפט וכלכלה בספרות השאלות ותשובות", מחניים 2 (תשנ"ב), 62-77
42. הכהן, אביעד: "וכי הרבים גזלנים הם? על הפקעת מקרקעין ופגיעה בזכות הקניין במשפט העברי", שערי משפט 1 (תשנ"ז), 39-54
43. הכהן, אביעד: משפט חוקתי ומינהלי במשפט העברי - קובץ מקורות, מכללת שערי משפט, תשנ"ז

44. הכהן, אביעד: "חובותיהם וזכויותיהם של משרתי ציבור", קובץ הציונות הדתית ג (תש"ס), 462-469
45. הכהן, אביעד: "עד מאה ועשרים!!" - על חובת הפרישה הכפויה לגמלאות במשפט העברי, דף פרשת השבוע, משרד המשפטים, מס' 44, אלול תשס"א
46. הכהן, אביעד: "למהות ה'ישררה' במשפט העברי", קובץ הציונות הדתית (ירושלים, תשס"א), 488-500
47. הכהן, אביעד: "אדיר במלוכה, בחור כהלכה - על הזכות לבחור ולהיבחר וטוהר הבחירות", דף פרשת השבוע, משרד המשפטים, מס' 107, שבט תשס"ג
48. הלברטל, משה: מהפכות פרשניות בהתהוותן - ערכים כשיקולים פרשניים במדרשי הלכה (ירושלים, תשנ"ז) [הלברטל, מהפכות]
49. הנשקה, דוד: "מנהג מבטל הלכה?", דיני ישראל יז (תשנ"ג-תשנ"ד), קלה
50. הראל, אלון: "תיאוריות קוהרנטיות של המשפט", עיוני משפט יח (תשנ"ד), 387-406
51. ווזנר, שי עקיבא: "הלכתא כבתראי - עיון מחודש", שנתון המשפט העברי כ (תשנ"ה-תשנ"ז), 151-168
52. ווזנר, שי עקיבא: "עצמאות ומחויבות פרשנית - על תפישות פרשניות בספרות הרבנית", אקדמות ד (תשנ"ח), 9-29
53. ווזנר, שי עקיבא: "על קוהרנטיות ואפקטיביות בהלכה - בירור ראשוני של ההבחנה בין לכתחילה ודיעבד", דיני ישראל כ-כא (תשס"א), 43-100
54. וסטרייך, אלימלך: תמורות במעמד האישה במשפט העברי - מסע בין מסורות (ירושלים, תשס"ב)
55. וסטרייך, אלימלך: "חשיבה משפטית במשנתם של חכמי פולין הראשונים", עיונים במשפט עברי ובהלכה (א' אנקר, ס' דויטש עורכים, ר"ג, תשנ"ט), 183-204
56. ורהפטיג, איתמר: ההתחייבות (ירושלים, תשס"א)
57. ורהפטיג, זרח: "התקדים במשפט העברי", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט-תש"ס), עמ' 105-132
58. ורהפטיג, שילם: עקרונות פרשנות בחוזים, משרד המשפטים, סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, חוברת כח, ירושלים, תשל"ג
59. ורהפטיג, שילם: טעות סופר, משרד המשפטים, סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, חוברת כט, ירושלים, תשל"ג
60. זוין, הרב שלמה יוסף (עורך): אנציקלופדיה תלמודית (ירושלים, תשל"ג-ג)
61. זילברג, משה: כך דרכו של תלמוד (ירושלים, תשכ"ב)
62. זילברג, משה: באין כאחד (ירושלים, תשמ"ב)
63. זילברג, משה: "מידות ושיעורין", בתוך: כך דרכו של תלמוד (ירושלים, תשכ"ב), עמ' 45-59
64. זילברג, משה: "קושיותיו של רבי ירמיה - שיטה או אופי?", תורה שבעל פה ו [=באין כאחד (ירושלים, תשמ"ו), עמ' 151-160].
65. חשין, מישאל: "מורשת ישראל ומשפט המדינה", בתוך: זכויות אזרח בישראל: קובץ מאמרים לכבודו של חיים ה' כהן (ר' גביון עורכת, ירושלים, תשמ"ב), 47
66. טדסקי, גד: "קוצר הכלל המשפטי ונאמנות הפרשן", דברי האקדמיה הישראלית למדעים א (תשכ"ו), חוברת 4
67. טדסקי, גד: "המנהג במשפטנו הנוהג והעתידי", משפטים ה (תשל"ג), 9
68. טדסקי, גד: "כללי פרשנות והלכה פסוקה", הפרקליט כז (תשל"ח), 42

69. טל, שלמה, "העקרונות ההלכתיים-המשפטיים שעליהם מושתות תקנות הקהל", בתוך: פרי חיים (ת"א, תשמ"ג), 295-264 [=דיני ישראל ג (תשל"ב)]
70. ירון, ראובן: מחקרים במשפט הרומי (ירושלים, תשכ"ח)
71. כהן, בועז: קונטרס התשובות, בודפשט, תר"צ.
72. כהן, חיים: המשפט (מהדורה שניה, ירושלים, תשנ"ז)
73. כהן, חיים: מבחר כתבים (א' ברק, ר' גביון עורכים, ת"א, תשנ"ב)
74. כהן, חיים: "פרשנות נאמנה - תלתא משמע", משפטים ז (תשל"ו), 14-5
75. כהנא, יצחק זאב: מחקרים בספרות התשובות (ירושלים, תשל"ג)
76. כ"ץ, יעקב: מסורת ומשבר - החברה היהודית במוצאי ימי הביניים (ירושלים, תשי"ח)
77. לחובסקי, אסף: "משפט עברי ואידאולוגיה ציונית בארץ ישראל המנדטורית", בתוך: רב תרבותיות במדינה יהודית ודמוקרטית - ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל (מ' מאוטנר, א' שגיא, ר' שמיר עורכים, ת"א, תשנ"ח), 659-633
78. ליבזון, גדעון: "מנהג כגורם מגשר בין הלכה וכלכלה בתקופת הגאונים", בתוך: דת וכלכלה (מ' בן ששון עורך, ירושלים, תשנ"ה), 307-265
79. ליבזון, גדעון: "אוטונומיה שיפוטית ופנייה לערכאות מצד בני חסות על פי מקורות מוסלמיים בתקופת הגאונים", בתוך: האסלאם ועולמות השזורים בו (נ' אילן עורך, ירושלים, תשס"ב), 392-334
80. ליפשיץ, ברכיהו: אסמכתא - חיוב וקנין במשפט העברי (ירושלים, תשמ"ח)
81. ליפשיץ, ברכיהו, שוחטמן אליאב (עורכים), מפתח השאלות ותשובות של חכמי אשכנז, צרפת ואיטליה - המפתח המשפטי (ירושלים, תשנ"ז) [ליפשיץ-שוחטמן, המפתח המשפטי]
82. ליפשיץ, ברכיהו: עובד וקבלן - בין קבלן לבין התחייבות (ירושלים, תשנ"ד)
83. ליפשיץ, ברכיהו, משפט ופעולה - מונחי חיוב וקניין במשפט העברי (ירושלים, תשס"ב) [ליפשיץ, משפט ופעולה]
84. ליפשיץ, ברכיהו: "מנהג מבטל הלכה", סיני פו (תש"ס), עמ' ח-יג
85. ליפשיץ, ברכיהו: "מעמדה המשפטי של ספרות השאלות ותשובות", שנתון המשפט העברי ט-י (תשמ"ב-תשמ"ג), 300-265
86. ליפשיץ, ברכיהו: "המשפט הישראלי והמשפט העברי: זיקה ועצמאות", משפטים יט (תש"ן), 870-859
87. לנדוי, משה: "הלכה וסקול דעת בעשיית משפט", משפטים א (תשכ"ט), 305
88. מאוטנר, מנחם: "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי", עיוני משפט יז (תשנ"ג), 596-503
89. מאוטנר, מנחם: "כללים וסטנדרטים בחקיקה הישראלית החדשה - לשאלת תורת המשפט של החקיקה", משפטים יז (תשמ"ז-תשמ"ח), 352-321
90. נחלון, אהרן: קהל ותקנות קהל בתורתם של הגאונים (ירושלים, תשס"א) [נחלון, קהל ותקנות קהל]
91. פלק, זאב: נישואין וגירושין - תיקונים בדיני המשפחה ביהדות אשכנז וצרפת (ירושלים, תשכ"ב)
92. פלק, זאב: ערכי משפט ויהדות (ירושלים, תש"ס)
93. פריימן, אברהם חיים: סדר קידושין ונישואין (ירושלים, תש"ה)
94. קירשנבאום, אהרן: "חוק יסודות המשפט - מציאות וציפיות", עיוני משפט יא (תשמ"ו), 127-117

95. קפלן, יחיאל: "אי כפיפותו של הציבור למגבלות המשפט הפרטי במשפט העברי", משפטים כה (תשנ"ה), 377-434
96. קפלן, יחיאל: "סמכות ומעמד מנהיגי ציבור בקהילה היהודית בימי הביניים", דיני ישראל יח (תשנ"ו), רנה-שיט
97. קפלן, יחיאל: "רוב ומיעוט בהכרעות הקהילה היהודית בימי הביניים", שנתון המשפט העברי כ(תשנ"ז), עמ' 213-280
98. רדזינר, עמיחי: "הפקר בית דין הפקר במקורות התלמודיים", סידרא טז (תש"ס), 111-133
99. רקובר, נחום: שליחות והרשאה במשפט העברי (ירושלים, תשל"ב)
- רקובר, נחום: אוצר המשפט, כרך ראשון (ירושלים, תשל"ה); כרך שני (ירושלים, תשנ"א)
100. רקובר, נחום: המסחר במשפט העברי (ירושלים, תשמ"ח)
101. רקובר, נחום: שלטון החוק בישראל, (ירושלים, תשמ"ט)
102. רקובר, נחום: המשפט העברי בפסיקת בתי המשפט בישראל (ירושלים, תשמ"ט)
103. רקובר, נחום: המשפט העברי בחקיקת הכנסת (ירושלים, תשמ"ט)
104. שוחטמן, אליאב: סדר הדין (ירושלים, תשמ"ח)
105. שוחטמן, אליאב: "חובת ההנמקה במשפט העברי", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט-תש"מ), 319
106. שוחטמן, אליאב: "על ההיקש כדרך פסיקה במשפט העברי ובזיקה לחוק יסודות המשפט, תש"ס-1980", שנתון המשפט העברי יג (תשמ"ז), 307-350
107. שוחטמן, אליאב: "רובו מתוך כולו" - תוקפם של חוקים המתקבלים במליאת כנסת שאינה מליאה", תחומין ט(תשמ"ח), עמ' 82-102
108. שוחטמן, אליאב: "המשפט הישראלי והמשפט העברי: זיקה וניכור", משפטים יט (תש"ן), 871-880
109. שילה, שמואל: דינא דמלכותא דינא (ירושלים, תשל"ה)
110. שילה, שמואל: "למעמדו של המשפט העברי במדינה", דיני ישראל ה (תשל"ד), 225
111. שציפנסקי, ישראל: התקנות בישראל (ירושלים, תשנ"ג).
112. תא-שמע, ישראל: "שיפוט עברי ומשפט עברי במאות הי"א-י"ב בספרד (לידיעת מצב לימוד התורה על-פי שו"ת הרי"ף)", שנתון המשפט העברי א (תשל"ד), 353
113. תא-שמע, ישראל: "הלכתא כבתראי - בחינות היסטוריות של כלל משפטי", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט-תש"ס), 423